

Stavebněhistorický průzkum roubeného domu a polygonální stodoly usedlosti čp. 97 v Čisté

Vladislava Říhová, Zuzana Křenková

Klíčová slova: Čistá, stavebněhistorický průzkum, lidová architektura, roubený dům, polygonální stodola, předbělohorská architektura

Usedlost čp. 97 v Čisté u Litomyšle není chráněna jako nemovitá kulturní památka, přesto jde o areál, který je badatelům v oblasti lidové architektury už delší dobu známý. Zájem o něj vyvolala unikátně zachovaná polygonální stodola, která představovala poslední existující stavbu tohoto typu z více než padesáti obdobných objektů, zachycených v obci ještě mapou stabilního katastru.¹ Až později se ukázalo, že kromě ní se jako jedno z křídel uzavřeného dvora usedlosti poměrně intaktně zachoval také roubený dům z počátku 17. století. Stavebněhistorický průzkum venkovské usedlosti čp. 97 probíhal od června do září roku 2015. Soustředil se na nejstarší roubené objekty, dům v severovýchodním nároží parcely a polygonální stodolu položenou východně. Vznikl v situaci, kdy byl připravován specifický typ záchrany obou dlouhodobě chátrajících objektů – transfer.

Přehled výzkumu usedlosti čp. 97

Průzkumu usedlosti čp. 97 se od roku 1988 věnovali manželé Jiří a Zuzana Syroví společně s Jiřím Škabradou. Poprvé ji zmiňují ve vztahu k zachované stodole,² později se k tématu vrátili v dalších rešerších a průzkumech, především v rámci soupisového projektu věnovaného lidové architektuře Litomyšlska.³ Zde prezentují více částí usedlosti – roubenou podjezdni sýpku, polygonální stodolu a roubený dům. Ten zprvu při plošném průzkumu unikl pozornosti: „i pro své malé okenní otvory, na které nejsme u obytných staveb zvyklí a které spolu se situováním v rámci dvora signalizovaly spíše stavbu hospodářskou (jako takový je už od třicátých let využíván).“⁴ V roce 2000 byl rozpoznán jako „výrazněji starobylý objekt“⁵ a byla provedena jeho základní dokumentace a vyhodnocení této části bylo následující: „mimořádná hodnota domu spočívá v kombinaci jeho velkého stáří, celistvé zachovalosti jeho jádra (včetně značné části stavebních řemeslných detailů – dveřní portály a křídla, okenní zárubně(!), s dokladem velmi rané světnice.“⁶ Objekty byly také, díky dendrochronologické sondáži, přesněji datovány – roubený dům, hypoteticky označený jako výměnek, je kladen do roku 1616, roubené

komory podjezdni sýpky do roku 1709. Polygonální stodola byla zařazena jen rámcově jako dílo 18. století, případně počátku 19. století (neboť je zaznamenána už na mapě stabilního katastru), stavebně upravené v roce 1860.

Autoři pokračovali stavebněhistorickým průzkumem roubeného domu, který byl dokončen v roce 2002.⁷ Ačkoliv nemohli využít detailní zaměření objektu, vyjádřili se alespoň orientačně k jeho stavebnímu vývoji: „Dům, resp. výměnek byl postaven krátce po roce 1616, nejspíše někdy v letech 1617–1619 a jeho stavebníkem musel být sedlák Hanuš Skokan, který na usedlosti hospodařil mezi roky 1586 a 1627.“⁸ Vzhledem k odebraným vzorkům dendrochronologických sond považují autoři toto datování jisté pro zadní komorovou část domu, ale také pro přední část se světnicí, kterou se však (i přes 16 odebraných vzorků z povalů) nepodařilo blíže datovat. Dům je tedy dle zjištění zachován v relativní úplnosti, ale není jasné, jak byl na jihovýchodě ukončen. Novější konstrukce lze sledovat v prostoru kuchyně a dymníku, které byly později vestavěny z nového materiálu. Na původní řešení s dřevohliníovým dymníkem ukazoval dlab na stropním trámu síně. Současné dymníkové řešení střední části domu muselo vzniknout před polovinou 19. století a autoři se nakonec kloní k jeho hypotetické dataci do 2. poloviny 18. století. Jako poslední velká

1. Čistá, mapa stabilního katastru, 1839, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Zeměměřičského úřadu. Čistá, stable Land Registry map. Čistá, Plan des Stablen Katasters.

2. Severní nároží usedlosti s roubeným domem a starším zděným domem, 2015, foto V. Říhová. Northern corner of the farmstead with the timbered house and the earlier brick house. Nördliche Ecke des Bauernhofes mit dem Blockbau und dem älteren Haus aus Mauerwerk.

3. Západní nároží usedlosti s roubenou podjezdnou sýpkou a mladším zděným domem, 2015, foto V. Říhová. Western corner of the farmstead with the timbered granary with a passage underneath and the later brick house. Westliche Ecke des Bauernhofes mit dem gezimmerten Speicher mit Unterfahrt und dem jüngeren Haus aus Mauerwerk.

úprava je zmíněno odstranění staršího krovu a stržení stopů nad horní síní a komorou včetně koncových částí jejich stěn a osazení nového krovu podepřeného vysokými kozami. Tento zásah je hypoteticky datován do druhé poloviny 19. století.⁹

Jako rozšiřující materiál stavebněhistorického průzkumu vznikla mezi lety 2004–2005 diplomová práce studenta Fakulty stavební ČVUT Lubomíra Tláskala, zahrnující jak výkresy stavebního zaměření, tak 3D model budovy.¹⁰ Její oponentkou byla Zuzana Syrová, která výstupy stavebněhistorického průzkumu a zaměření domu v Čisté spolu s manželem prezentovala jako modelový příklad „moderní dokumentace, evidence, zpracování a hodnocení dat o lidové architektuře“. Tyto práce se sice netýkají rozboru samotných budov usedlosti, přesto publikují některé informace, které by jinak zůstaly veřejně nedostupné.¹² Manželé Syroví se tématu usedlosti věnovali dále a dílčí výsledky publikovali např. v roce 2003 na konferenci sdružení Svorník, kde byl prezentován příspěvek upozorňující mj. na soubor okenních a dveřních zárubní a výplní roubeného domu.¹³ Jeho tištěná podoba vyšla o rok později a byla doplněna řadou fotografií z areálu objektu. Pro odbornou veřejnost shrnula základní informace získané ve stavebněhistorickém průzkumu: „Podrobný průzkum v něm identifikoval vysoce zajímavý objekt postavený jako výměnek s obytnou místností již typu světnice těsně před vypuknutím třicetileté války (podle dendrochronologického rozboru bylo dřevo pro jeho stavbu káceno roku 1616), který je s výjimkou konstrukce krovu v autentické podobě celistvě zachován včetně tesařských detailů (trámových zárubní oken, sedlových portálů, točnicových dveřních křídel).

4. Severozápadní průčelí roubeného domu, 2015, foto V. Říhová. North-west facade of the timbered house. Nordwestliche Fassade des Blockhauses.

5. Okno světnice roubeného domu s masivní zárubní v severozápadním průčelí, 2015, foto Z. Křenková. Window of the timbered house sitting room with a massive frame in the north-west facade. Stubenfester mit massiver Fens-terrahmung in der nordwestlichen Fassade des Blockhauses.

6. Detail severovýchodního průčelí roubeného domu, 2015, foto V. Řihová. Detail of the north-east facade of the timbered house. Detail der nordöstlichen Fassade des Blockhauses.

V roubení vysokých stěn světnice se v dolní části uplatňují masivní tesařsky zdobené trámové zárubně oken, jedno v hlavním průčelí a dvě (zčásti zatarasená přístavkem) v bočním dvorním. Sloupky zárubní jsou opatřeny okosením s náběhy, na překladu vykrojenými do motivu oslího hřbetu.⁴⁴

Současně s publikovanými zprávami byl na nechráněné, ale hodnotné stavební památky upřen také zájem památkového ústavu. V *Koncepci péče o památkový fond v okrese Svitavy* z roku 2004 je usedlost čp. 97 vyhodnocena jako velmi cenná, zasluhující prohlášení za památku včetně polygonální stodoly.¹⁵ Autor Ladislav Svoboda navrhuje v doporučení dalšího postupu prací především pořízení podrobného zaměření a fotodokumentace, zabezpečovací práce a iniciaci změny vlastnických nebo užívatelských poměrů, resp. zpřístupnění interiéru pro veřejnost a vybudování vhodné expozice.

Poslední návrh byl však málo reálný. Roubené části usedlosti byly součástí aktivně využívaného hospodářského zázemí obytného vesnického domu, kde aktuálně žily tři generace rodinných příslušníků. Majitelé navíc o zachování či jiné využití obou objektů neměli zájem, stejně jako o defilé badatelů a zájemců o lidovou architekturu na svém dvoře. Rodina objekty vyhodnotila jako přítěž a nechala je (také vzhledem k pracím na sousední novostavbě čp. 428) další desetiletí chátrat bez údržby. Stodola se dostala do havarijního stavu, když mezi lety 2001 a 2005 spadla část krovu nad západním

polygonem. Roubený dům byl zkrácen uřezáním zadní části roubených konstrukcí a v poslední době oběma budovám hrozila demolice.

Dějiny usedlosti na základě písemných pramenů

Základní archivní rešerši informací o dějinách usedlosti čp. 97 v Čisté zhotovil jako podklad pro stavebněhistorický průzkum domu v roce 2002 Martin Ebel.¹⁶ Jeho informace jsme při vlastním výzkumu revidovali a doplnili o další dostupná data. Bohužel o samotné proměně architektury, výstavbě jednotlivých konstrukcí a dalších detailech existence budov se nepodařilo nalézt žádné relevantní písemné či ikonografické prameny vyjma obligátní, a v této souvislosti už dříve vícekrát zmiňované mapy stabilního katastru z roku 1839.¹⁷

Vesnice Čistá (něm. Lauterbach, počestně Litrbachy) byla založena v polovině 13. století v hraničním hvozdu jižně od Litomyšle. Dlouhá lánová ves je součástí téměř souvislé zástavby řady dalších vesnic v údolí říčky

Loučné. Procházela jí jedna z důležitých zemských cest, tzv. *Trstěnická stezka*.¹⁸ První písemnou zmínkou o lokalitě je porovnání mezi litomyšlskou kapitulou a biskupem z roku 1347 („*villa Luterbach episcopo attribuitur*“).¹⁹ O dva roky později je ve vsi doložen farní kostel sv. Mikuláše.²⁰ Po husitských válkách byla vesnice dále spravována z Litomyšle a pevnou součástí tamního dominia zůstala až do konce 19. století. V listinném materiálu je pro druhou polovinu 14. století zmiňována řada dvorů, mlýn, krčma a u vsi byl také kamenolom. K roku 1398 se zde uvádí svobodná rychta. Od roku 1848 patřila vesnice k politickému okresu Litomyšl a v roce 1938 byla připojena k velkoněmecké říši a podřízena správnímu útvaru ve Svitavách. Po skončení druhé světové války bylo zdejší německojazyčné obyvatelstvo (až na výjimky) odsunuto a oblast byla dosídlena novými obyvateli. Počet obyvatel mezi lety 1935 a 1950 poklesl z 1557 na 1003.

Samotná usedlost čp. 97, dle tereziánského číslování číslo 79, tradičně nazývaná Motl Honnes²¹ leží v partii vesnice označované *Oberort* na návrší, kde spolu

7. Jihozápadní průčelí roubeného domu, 2015, foto J. Kmošek. South-west facade of the timbered house. Südwestliche Fassade des Blockhauses.

s dalšími třemi statky čp. 99, 100 a 101 tvořila místní část nazvanou *Vierhöf*.²² Doklady o středověkém osídlení usedlosti přináší archeologický průzkum, písemné prameny zde zachycují až pozdější situaci.²³

Prvním majitelem usedlosti měl být Viktorin Pazlar (Hazlar), kterého starší regionální historici přiřazují k hospodářství v roce 1548.²⁴ Jejich údaj zřejmě vychází z analýzy nejstarších urbářů litomyšlského panství. Bližší zprávy o držitelích známe z pozemkových knih, které se pro Čistou zachovaly už z druhé poloviny 16. století. Nejstarší údaj z roku 1586 však ještě o dva roky předchází záznam ze sirotčích knih, které k roku 1584 zmiňují syny Bartoše Skokana Václava a Pavla, kteří ještě mají na statku svého bratra Motla nevyplacené peníze.²⁵ Ze souslednosti vlastníků tak můžeme určit, že Bartoš Skokan usedlost vlastnil zřejmě někdy v 50. nebo 60. letech 16. století, kdy ji musel předat svému dospělému synovi Motlovi. Ten v roce 1586 prodal svému synovi Hanušovi Skokanovi „*sídlo s roli*“ za cenu 360 kop (z toho bylo zaplacen 30 kop v hotovosti a roční splátky činily pět kop). Přídavkem, který nechal otec svému synu navíc oproti původnímu stavu usedlosti, bylo „*koní dělných 3, vozův 1 1/2, krávy 3 a jiných hospodářství zoupna, zbroj přední zadní kus, obojček, peklhaub a meč*“.²⁶

V roce 1594 je zaznamenán kšaft Matouše Skokana (zřejmě jde o zmiňovaného Motla), který měl spravedlnost na statku svého syna Jana (Hanuše) v Litrbáších. Jsou zde zmíněny Matoušovy děti Hanuš (resp. Jan), Adam a Anna.²⁷ Držitel usedlosti Hanuš prodal grunt v roce 1627 svému synovi Jakubovi. Předmětem prodeje bylo opět *sídlo s rolí*, ale cena byla nižší – 340 kop míšeňských. Nový majitel zaplatil vysokou sumu závdavku 120 kop a pokračoval splátkami po pěti kopách. Přídavek činil „*klisny 3, 1 1/2 vozu, 1 pluh, 3 brány, 3 kusy hovězího,*

prase, 10 slepic s kohoutem a jiné drobné hospodářství“.²⁸

V roce 1651 je usedlost zmíněna v soupisu poddaných dle víry. V domě se uvádí vdova Kateřina Skokanka (39 let) se syny Lorenzem (17 let) a Jírou (15 let).²⁹ O tři roky později zde je v zápisech berní ruly zachycena Anna Skokanka.³⁰ Držitelkou usedlosti byla zřejmě do doby dospělosti synů vdova po původním majiteli.

Další prodej proběhl 3. března 1660. Vavřinec (tedy shora zmíněný starší syn Lorenz) Mutlový – Hanus prodal *živnost* s příslušenstvím Jiříku Skokanovi – Kučerovi za cenu 224 kop (závdavek tvořil 24 kop, roční splátky byly určeny jen po čtyřech kopách). Přídavkem byli dva koně, okovaný vůz, železný pluh, dvě brány, kráva, tři jalovice, prase, husa, 11 slepic, motyka, lopata a dvoje vidle. Zároveň byl na gruntě pojištěn výměnek Kateřině staré Mutlové. Jednalo se o právo bydlení, chovu jedné krávy a jedné ovce.³¹

V roce 1674 je na gruntu při revizitaci berní ruly zmiňován Jiřík Zelyňka.³² Zřejmě se jednalo stále o stejného majitele, jen zapsaného pod jiným přízviskem, což dokazují splátky uvedené v gruntovní knize.³³ Po smrti Jiříka se usedlosti 30. listopadu 1688 ujal jeho syn Adam Kučera za 300 kop míšeňských.³⁴ Z toho závdavek tvořil 50 kop a roční splátky byly nastaveny na 13 kop. Nový majitel dostal přídavkem dva koně, vůz, poloviční vůz na vodu, pluh, brány, tři krávy, dvě jalovice, čtyři ovce, svini, 10 slepic, sekeru, řetěz, pilu a dvoje vidle.

Další prodej následoval 22. července 1732. Hospodář Adam Kutschera prodal grunt synu Johannu Kutschero-
rovi.³⁵ K usedlosti náleželo 33 strychů polí, 10 strychů úhorů, 19 strychů zarostlin s různým dřevem a tři věrtele zahrady s několika stromy. Z ceny 350 kop zaplatil nový držitel závdavek 100 kop. Výše dalších ročních splátek v zápisu uvedena nebyla. Přídavek tvořili dva koně,

8. Detail jihozápadního průčelí roubeného domu, 2015, foto V. Říhová. Detail of the south-west facade of the timbered house. Detail der südwestlichen Fassade des Blockhauses.

9. Detail jihozápadního průčelí roubeného domu, 2015, foto V. Říhová. Detail of the south-west facade of the timbered house. Detail der südwestlichen Fassade des Blockhauses.

tři krávy, dvě telata, čtyři ovce, svině, devět slepic s koutem, okovaný vůz, poloviční vůz na vodu, pluh, brány se železnými hřeby a další zcela drobný hospodářský inventář.

Poměrně záhy – už 26. srpna 1745 – se držitel usedlosti mění. Vdova po Johannu Kutscherovi se znovu provdala za Johanna Forbergera a ten grunt zakoupil na 15 let, resp. do doby zletilosti Kutscherových dětí.³⁶ K usedlosti náležely stejné pozemky i cena zůstala stejná – 350 kop, z nich byl splacen závdavek ve výši 100 kop a roční splátky opět nebyly uvedeny. Přídavek tvořili dva koně, tři krávy, tři telata, čtyři ovce, svině, okovaný vůz, poloviční vůz na dovoz vody, brány se železnými hřeby.

Patnáctiletá lhůta držení se protáhla o tři roky. 25. srpna 1763 otčím Johann Forberger prodal pastorkovi Bartlu Kutscherovi selský grunt s celkem 65 strychů pozemků („33 strychů polí, 10 strychů úhorů, 19 strychů zarostlin, zahradu – 3 věrtele s několika stromy“) za stejných podmínek, jako jej sám koupil, tedy za 350 kop (závdavek 100 kop, splátky neuvedeny).³⁷

V roce 1785 je usedlost uvedena v josefském katastru pod č. 79. Jejím majitelem je Bartl Kučera,³⁸ kterého známe i z dalšího záznamu uvedeného kolem roku 1800 ve farní kronice.³⁹ 2. srpna 1805 zdědil po smrti Bartla Kutschery statek jeho syn Jakob, který zemřel svobodný. Jeho pozůstalost připadla 1805 Johannu Kutscherovi z Čisté. Ten „selský grunt čp. 79/97 s celkem 62 jitry 407 čtv. sáhy“ prodal Johannu Forbergerovi z Janova (Johnsdorf).⁴⁰ Na statku byli jako přídavek 2 koně, 3 krávy, 3 telata, 4 ovce, prasnice, okovaný vůz, poloviční

10. Dvojice sedlově zakončených portálů roubeného vstupu, 2015, foto J. Kmošek. Pair of gabled portals of the timbered entrance. Zwei Schulterbogenportale vom gezimmerten Eingang.

11. Světnice roubeného domu, pohled k severozápadu, 2015, foto V. Říhová. Sitting room of the timbered house, view towards northwest. Stube des Blockhauses, Blick zum Nordwesten.

12. Světnice roubeného domu, pohled k jihovýchodu, 2015, foto J. Kmošek. Sitting room of the timbered house, view towards southeast. Stube des Blockhauses, Blick zum Südosten.

vůz na vození vody, pluh, brány, železné hrábě, hák na dřevo, pila, vidle na hnůj a slámu, hák a deset slepic s kohoutem. Statek stál 608 zl. 20 kr. a bydlela zde vdova po dřívějším majiteli Bartlu Kutscherovi Anna. Na základě testamentu Bartla Kutschery byla Josefu Mudrichovi postoupena sušárna v ceně 300 zl.⁴¹

Už po třech letech došlo k novému prodeji – 10. června 1808 koupil statek se stejnou rozlohou polností a příslušenstvím za stejných podmínek Franz Forberger pro svého nezletilého syna Josefa.⁴² V roce 1826 byla usedlost v soupisu statků označena za selskou (*Bauer*) a nesla tradiční název *Mottelhonns*.⁴³

Josef Forberger prodal statek svému stejnojmennému synovi 15. května 1835. Přídavkem mu byl vůz, pluh, brány, kráva, čtyři slepice s kohoutem, dvě ovce, dvě vidle, hák na hnůj, řetěz, pila, dřevěný hák a cena byla stanovena na 1000 zl. konvenční měny. Prodávající Josef Forberger s manželkou a jejich svobodné děti měli bydlet ve výměnkářské světnici postavené kupcem, měli používat teletník, chlívek a místo ve stodole.⁴⁴ Nový majitel Josef Forberger zv. *Mutlhonnes* je v roce 1839 zmíněn také v protokolu stabilního katastru.⁴⁵

V roce 1843 byla založena kniha Stavu dušníků sepisující obyvatele farnosti Čistá podle bydliště.⁴⁶ V usedlosti č. 97 v této době existovaly dvě obytné jednotky. První (hlavní dům) obýval držitel statku Josef Forberger (4. 1. 1813 – 7. 4. 1886) se svou druhou ženou Annou, rozenou Podmelle (narozena 4. 7. 1824), která pocházela z nedaleké usedlosti čp. 100. Děti z prvního manželství hospodářů záhy zemřely, v domě tedy bydlel s dětmi Annou (nar. 1843), Katharinou (nar. 1845), Johannem (nar. 1847), Josefem (nar. 1851), Andreasem, (nar. 1853) a Franzem (nar. 1856). Posledně jmenovaný se později stal dědicem statku. Druhá obytná jednotka (výměnek) byla v roce 1843 obydlena výměnkářem Josefem Forbergerem (nar. 1786), jeho druhou ženou Annou Langerovou (nar. 1793) a jejich dětmi Andreasem (nar. 1824) a Rosalií (nar. 1828).

7. července 1879 zdědili statek Franz a Johanna Forbergerovi.⁴⁷ Manželé měli dceru Annu (nar. 1881), která se v roce 1906 provdala za Johanna Haupta, který je roku 1911 zmiňován jako další držitel usedlosti, již získal zřejmě brzy po sňatku.⁴⁸ Manželé statek vlastnili ještě v době druhé světové války, kdy je popsán jako selský

dvůr s přibližně 10,5 ha polního a 6 ha lesního hospodářství. Obývala jej rodina Hauptových – majitel Heinrich Haupt (1881) s manželkou Annou (1884)⁴⁹ a dětmi Josefem (1922), Ottilií Pirkel (1914) a vnučkou Hertou Pirkel (1934).⁵⁰

Stavební rozbor roubeného domu

Areál usedlosti čp. 97 je situován ve svažitém terénu při cestě na Brlenku. Čtyřkřídlé stavení tvoří roubený dům na severovýchodě a podjezdná roubená sýpka v protějším jihozápadním traktu. Rozvrh z jihovýchodu uzavírá mladší zděný dům, na který se napojuje podstáj a ze severozápadu substrukce dalšího obytného domu, ze které se zachovala kamenná opuková partie severního nároží a fragment mladší, do dvora orientované cihelné zdi s okny. Mezi roubeným domem na severovýchodě a demolovanou stavbou západně od něj je vytyčena úzká proluka, která ze dvora zajišťuje přístup do zahrady severně od usedlosti. K areálu se ze severozápadu přimyká novostavba zděného samostatně stojícího domu

a polygonální stodola situovaná východně od usedlosti. Uzavřená dispozice byla průjezdná diagonálně podjezdnou sýpkou a podstájí na jihovýchodě.

Roubený dům v severovýchodním traktu dispozice je nejstarší součástí usedlosti. Je situován na hraně terénního zlomu, který vymezuje údolí táhnoucí se ze severu usedlosti. Ve svahu ze severovýchodu jsou osazeny mladé dřeviny, kryjící celé průčelí stavby. Severozápadní průčelí je volné, jihozápadní směřuje do dvora a kryje je v severní části cihelný přístavek kurníku a množství uskladněného materiálu.

Dům je charakterizovaný archaickou jednotraktovou, v zásadě trojdílnou dispoziční skladbou. Na centrální síň, se schodištěm do patra a topeništěm v severozápadním koutě, navazuje ze západu světnice a z východu patrová komora. Valeně klenutý sklípek pod komorou je přístupný ze síně. Z patra nad síní vedou vstupy do horní komory a na zaniklou pavlač, která přecházela na přilehlé hospodářské budovy ve východní části usedlosti. Horní sýpková komora je delší než komora v přízemí. Podélné stěny pod tímto přesahem

13. Destrukce topeniště ve světnici, pohled k východu, 2015, foto J. Kmošek. Destruction of the fire place in the sitting room, view towards east. Destruktion der Feuerstelle in der Stube, Blick zum Osten.

jsou řešeny samostatnou konstrukcí a vytyčují prostor chléva, v současnosti znehodnoceného novodobými úpravami. Stavba je v této části zcela otevřená do prostoru přilehlé podstáje. Dům má jednoduchou sedlovou střechu s malým sklonem vynesenu na podstávkách. Naposledy byl prostor síně užíván jako skladiště a příprava krmiva pro drůbež, komora v přízemí sloužila jako kurník a světnice jako sklad uhlí a nepotřebného materiálu. Nevhodné využití stavby se podepsalo na stavu objektu, který lze hodnotit jako havarijný.

Stavba je založena na kamenné podezdívce. Základ je vyskládán z opuky a pískovce. Tvoří jej jen několik vrstev materiálu, které dorovnávají terén a izolují dřevěné konstrukce. Sloupy podstávky jsou ze severovýchodní a severozápadní strany podloženy velkými opukovými kameny. V jihozápadním dvorním průčelí stojí na kamenné zábřeží.

Stěny objektu jsou roubené s různými typy zámeků v nárožích, převažují však rybinové spoje. Roubení je provedeno z masivních smrkových hrubě otesaných trámů. Některé trámy jsou průběžné celou stavbou a mají délku až 15 m. Konstrukce vytyčující světnici je provedena z půlených kmenů velkého průřezu. Oblina je otočena

14. Obvodová stěna černé kuchyně v síni, pohled k severu, 2015, foto J. Kmošek. Perimeter wall of the smoke kitchen in the hall, view towards north. Umfassungsmauer der Rauchküche im Hausflur, Blick zum Norden.

směrem do interiéru a je pokryta silnou vrstvou lepenice. Ostatní prostory jsou vystavěny z trámů hraněných z obou stran. V mezerách mezi trámy jsou prvky opatřeny floky a vyplněny omazávkou ze směsi hlíny, sena a slámy. Omazávka původně kryla celé severovýchodní průčelí světnice. V místech, kde se nedochovala, po ní zůstaly stopy v podobě floků v ploše trámů.

Roubený rastr jihozápadního dvorního průčelí je prolomen vstupním sedlovým portálem vedoucím do síně. Pravá stojka portálu je novodobá, levá stojka přichycená k roubení na drážku a překlad jsou původní součásti konstrukce. Portálu chybí práh, dveřní křídlo má jednoduchou svlakovou konstrukci z prken spojených okosenými příčníky. Vrátko jsou zavěšená na pásových závěsech s rozšířenými listkovými závěry ukončenými špičkou. Z vnější strany křídla se uplatňuje jen drobný trojúhelný kovaný štítek klíčové dírkou. V ose nad dveřmi prolamuje fasádu vstup z horní síně na zmizelou pavlač. Dveřní otvor má obdobný charakter jako v přízemí, zachoval se však v úplnosti. Autentické je i svlkové dveřní křídlo točnicových dveří. Tvoří je dva silnější prvky na okrajích a prkna ve střední části, která jsou propojena dvěma okosenými příčníky a spojena dřevěnými kolíky. Stejným způsobem je přichycena i jedna ze zachovaných trámových příložek držících točnici dveří v interiéru. Po konstrukci pavlače zůstaly při portálu ze stěny vysunuté trámy. Další fragmentárně zachované pozůstatky trámů vynášejících někdejší pavlač můžeme pozorovat i v komorové části domu. Určují zároveň prahovou linii patra nad síní a v komorové části. Polohou dvou z roubení vystupujících stropních trámů se v průčelí projevuje i značná výška sousední světnice.

Roubení světnice směrem do dvora z velké části kryje zděný přístavek kurníku. Je jím zcloněna také dvojice oken v masivních zárubních s okosením a ozdobně profilovanou hranou překladu. Okénka jsou vůči roubení druhotná, nejsou sroubena se stěnou, ale jsou vetknuta dodatečně do vyříznutých otvorů. Styk staré a nové konstrukce je vyplněn vymazávkou. Vůči roubení je dodatečný i jednoduchý obdélný vstup vedoucí do komory. V obvodové konstrukci je vyříznut a vytyčen prostou zárubní složenou z prken. Vstup je v nadpraží opatřen obdélným nadsvětlíkem uzavřeným z vnější strany druhotně využitým okením křídlem. Dveřní výplň je svlková, visí na pásových závěsech kotvených do stojky přitlučené k roubení. Komora v patře je osvětlena drobným otvorem vyříznutým v polovině výšky trámu v horní části stěny. Obdobný otvor osvětlující síň je vyříznut i vedle vstupních dveří.

Na roubení komory navazuje směrem k jihu sloupek s drážkou, do které jsou vetknuty obvodové stěny chléva. Bývalý chlév vyplňuje dispozici přízemí v prostoru pod přesahem komorové části v patře. Stejná situace

15. Stěna mezi síní a komorou v přízemí s původní dveřní výplní, pohled k jihovýchodu, 2015, foto J. Kmošek. Wall between the hall and the chamber on the ground floor with the original door panel, view towards southeast. Trennwand zwischen Flur und Kammer im Erdgeschoss mit ursprünglichem Türfeld, Blick zum Südosten.

se opakuje v severovýchodním průčelí. Roubená stěna chléva je zde však navíc druhotně prolomena ležatě obdélným okenním otvorem. Krajní partie roubení byla na obou stranách v přízemí i patře seříznuta, není tedy jasné, jakým způsobem byl objekt v této části ukončen. Dnes se otevírá v obou podlažích do prostoru přistavěné podstáje.

V severozápadním průčelí se uplatňuje opuková podezdívka stavby a pravidelný rastr roubení. Fasáda je prolomena jednou okenní osou vedoucí do světnice. Okénko je opatřeno stejným typem zárubně jako dvojice výše popsaných oken směřujících ze světnice do dvora. Fasáda je uzavřena předstupující linií podélných trámů, do kterých jsou zaroubeny vůči fasádě přesazené trámy prostoru patra. Nad nimi se vypíná zcela degradovaný prkenný štít střechy.

Severovýchodní průčelí stavby kryje v délce světnice zmíněná lepenice. Fasádu v této partii prolamuje drobný okenní otvor vyříznutý na styku dvojice trámů. Otvor je opatřen zárubní z prkének po stranách vetknutých do trámů. Nad okénkem vlevo se uplatňuje z fasády vystupující konec polenice. Trámová konstrukce světnice

je ukončena sloupkovou výměnou, za kterou pokračuje opukové zdivo vytyčující polohu kamen ve světnici a kuchyňského prostoru v síni. V linii kamen ve světnici je zdivo zaomítané lepenicí, v šířce síně je ponecháno v rezné podobě. Do síně směřuje ve zdivu prolomený obdélný okenní otvor. Další větrací otvůrek do síně je vyříznut v blízkosti zazdívky v trámu. Nad ním lze v rastru stěny pozorovat dva stropní trámy síně, ve stejné úrovni pak navazují stropní trámy vynášející podlahu komory. Průčelí ukončují uříznuté trámy komorové části stavby popsané výše.

Delší průčelí objektu obestupují podstávky vynášející nízkou sedlovou střechu domu krytou keramickou krytinou. Čtveřice sloupků podstávkové konstrukce na každé straně stavby je opatřena pásky. Štít na severozápadní straně je pobit prkny, štít na jihovýchodní straně je řešen obdobně. Je k němu nově vyspádována střecha přilehlé podstáje, která na stavbu původně navazovala a měla s domem společné úžlabí.

Základ dispoziční skladby domu se zachoval beze změn. Provozním jádrem je centrální síň, přístupná sedlovým portálem umístěným přímo při stěně oddělující

16. Stěna mezi síní a komorou v přízemí s původní dveřní výplní, pohled k severozápadu, 2015, foto J. Kmošek. Wall between the hall and the chamber on the ground floor with the original door panel, view towards northwest. Trennwand zwischen Flur und Kammer im Erdgeschoss mit ursprünglichem Türfeld, Blick zum Südwesten.

sín od světnice. Ze síně byl zajištěn přístup do sklepa a do patra domu, vstupovalo se jí i do světnice a do komory. V severozápadním koutě obdélného prostoru byla umístěna kuchyně.

Sín byla odvětrávána dvěma drobnými okénky vyříznutými v roubení severovýchodní a jihozápadní stěny. Zachovala se zde nejspíše původní hliněná podlaha. Zastropení síně vynesla trojice příčných hraněných trámů. Střední trám má uhnílé zhlaví a nedosahuje až ke dvorní stěně. Je proto podepřen dalším trámem podélného směru. Další krátká výměna vytyčuje vstup pro schodiště do patra. Záklop tvoří krajiny. Strop byl upraven nepochybně v souvislosti s vestavbou zděné dymníkové kuchyně. Ta má podobu obdélné, z kamene vyzděné niky překlenuté segmentovým pasem. Zadní stěnu zděné části prolomuje drobné větrací šterbinové okénko. Konstrukce se obrací do světnice cihelnou příčkou s otvory do pece, kachlových kamen a nad nimi prolomenými drobnými kouřovými otvory. Kamenný, na hliněnou maltu zděný dymník je v současné podobě ukončen s podlahou patra. Stopou po starším řešení kuchyňského provozu a jeho

odkouření je šikmý dlab po spoji na středním stropním trámu, do kterého bylo upnuto nároží konstrukce původního dřevohlinitého nebo hrázděného dymníku. Stopy po dymníku lze sledovat i na roubené severovýchodní stěně v patře. Zde se zachoval fragment začernalé omazávky vnitřku komínového tělesa a otisky trámů, které tvořily jeho konstrukci v nárožích. Ta při průchodu krovem mírně uhýbala směrem k severozápadu.

Dlouhodobě pronikající dým poznamenal v přízemí i v patře síně roubení, které je silně začernalé. Na jihoovýchodní stěně síně se ve zčernalém povrchu zachoval otisk staršího schodiště do patra. Současné strmější řešení je novodobé. Za schody je situován vstup do sklepa krytý prkenným poklopem.

Portál s přímou trémovou zárubní zasazený ve středu severozápadní stěny síně zpřístupňuje světnici. Vstupu chybí práh a má poškozené nadpraží. Dveřní křídlo, instalované původně na jednoduchých kovových závěsech, se nezachovalo. Prostor světnice vystavěný na téměř čtvercovém půdoryse je osvětlován trojicí větších okenních otvorů v severozápadní a jihozápad-

17. Dveře mezi komorou a síní, pohled k severozápadu, 2015, foto Z. Křenková. Door between the chamber and the hall, view towards northwest. Tür zwischen Kammer und Flur, Blick zum Nordwesten.

ní stěně a drobným otvorem ze severovýchodu. Z oken-
ních výplní se zachovala jen jediná dvoukřídlá zavěšená
na subtilních závěsech u okna v severozápadním průčelí.

Strop světnice tvoří povaly podpírané ve středu
prostoru příčným okoseným trámem a jednoduchým
trámem při stěně k síni. Strop není pokryt lepenicí a je
začernalý kouřem. Podlaha světnice je hliněná, v západní
partii pokrytá vrstvou betonu. V severovýchodním koutě
místnosti jsou patrné stopy po peci a kamnech. Jsou zde
odkryty kamenné obvodové zdivo a základy vytyčující
rozsah a výšku pece a obslužné otvory při kuchyni.

Portálem ve středu jihovýchodní stěny síně
je přístupná komora v jižní části dispozice. Portál si za-
choval sedlově tvarovanou zárubeň i původní svla-
kovou výplň. Ta je konstruována obdobně jako dveře
na pavlač. Svakovou konstrukci ztužují profilované
příčníky. Točnice dveří je uchycena v trámcích s oky
přípevněných ze strany komory kolíky k prahu a pře-
kladu portálu. Dlab lichoběžného tvaru na vnitřní straně
sloupku dvevního křídla je stopou po nezachovaném
zámku ještě gotického typu s lichoběžným podkladovým
plechem. Zřejmě mladší strop komory ze subtilních při-
tesaných a půlených povalů, který probíhá i nad přilehlým
chlévem, je nesen třemi hraněnými trámy.

Poslední díl půdorysu nevypovídá mnoho o původní
podobě prostoru. Do zachovaných fragmentů roubených
stěn kotvených do sloupků při nároží komory zde byla

18. Sklep pod roubeným domem se schodištěm do síně, pohled k severovýchodu, 2015, foto J. Kmošek. Cellar under the timbered house with the staircase into the hall, view towards northeast. Keller unter dem Blockhaus mit Treppenhaus in den Flur, Blick zum Nordosten.

provedena cihelná vestavba, která vytyčila drobný skladovací prostor. Starší konstrukce stropu, uložená na jednom trámu, byla překryta azbestocementovými deskami.

Valeně klenutý sklípek domu je přístupný kameným schodištěm přikrytým v podlaze síně dřevěným poklopem. Je vyzděn z lomového kamene a jeho dispozice kopíruje vnitřní rozměry komory nad ním. Prostor je překlenut valenou klenbou s vrcholnicí kolmou k podélné ose domu. Obvodové stěny jsou vyskládány z větších kusů opuky, klenba z menších, pečlivě sesazených. V interiéru je jen jediný drobný větrací otvor umístěný těsně pod klenbou a ústící do dvorního průčelí. V severovýchodní stěně je zasazena drobná čtvercová nika.

Patro domu je přístupné dřevěnými schody žebříkového typu vedoucími ze síně. Horní síň je ze tří stran vytyčena roubenými stěnami. Na severozápadní straně síň vymezuje vystupující roubení stěny světnice. Nad omazaným povalovým stropem světnice je po obvodu vztyčeno nízké roubení, které je otevřeno do krovu. Současná výška roubení není původní. Bylo nepochybně sníženo nejméně o jeden až dva trámy v souvislosti s instalací nového krovu. Nová výšková úroveň stavby byla vytyčena linií trámu, který tvoří překlad portálů v jihozápadní a jihovýchodní stěně síně. Výše popsany portál vedoucí na pavlač v jihozápadní stěně je vetknut do stěny v přímém styku s příčnou stěnou světnice. Portál vedoucí do komory je osazen těsně za vyústěním schodů do patra. Je opatřen shodnou sedlovou zárubní jako popsané vstupy v exteriéru objektu a v přízemí komory. Ze strany komory jsou dřevěné příkolíkové příložky s otvory na upevnění točnicového křídla. I dveřní křídlo je provedeno ve shodě se zachovanými výplněmi dveří

do komory v přízemí a na pavlač v patře. Je opatřeno zádlabem pro zámek lichoběžného tvaru. V zádlabu je v současnosti osazený menší zámek s otevřenou neúplnou mechanikou, který není původní, ale je rovněž archaický. Odpovídá zámku, který se zachoval na svlakových dveřích podjezdné sýpky z počátku 18. století situované v jihozápadním traktu usedlosti. Představu o původním řešení uzavření dveří máme díky zámku, který byl nalezen v zásypech patra. Náležel původně asi dveřím na pavlač. Má lichoběžný tvar podkladního plechu a otevřenou mechaniku.

Prostor komory postrádá strop a jihovýchodní obvodovou stěnu, která byla odstraněna při nedávných úpravách. Otevírá se tak do sousední kryté podstáje. V obvodových stěnách komory jsou prolomeny větrací otvory. Drobná okosená okénka jsou provedena vyříznutím v polovině výšky trámu.

Sedlová střecha s hambalkovým krovem je do dvora opatřena velkým přesahem kryjícím kamennou, vůči ploše dvora navýšenou zábřež. Konstrukce je položena na podstavky, které obestupují stavbu z obou delších stran. V krovu a na konstrukci podstávek bylo užito množství různorodých typů trámů, které většinou nesoustopy dřívějšího využití. Krov stavby nebyl proveden s odpovídající kvalitou. Krokve vynášejí pozednice a několik vazných trámů ležících na roubení stavby. Hambalky jsou umístěny velmi sporadicky a konstrukce není jinak zavětrována. Řádné zavětrování postrádá i podstávka. Absence ztužujících prvků krovu způsobila jeho deformace. Hřeben se posunul vůči zbytku stavby o více než půl metru severozápadním směrem. Krov byl proti dalšímu posunu sice provizorně zajištěn řetězy, toto řešení však vedlo k dalším deformacím, které se projeví i na jiných místech stavby. Keramická

19. Síň v patře domu, pohled k severozápadu směrem k prostoru nad světnicí, 2015, foto V. Říhová. Hall on the first floor of the house, view towards northwest in the direction of the area above the sitting room. Flur im ersten Stock des Hauses, Blick zum Nordwesten in Richtung Raum über der Stube.

20. Síň v patře domu, pohled k jihozápadu, 2015, foto Z. Křenková. Hall on the first floor of the house, view towards southwest. Flur im ersten Stock des Hauses, Blick zum Südwesten.

21. Sín v patře domu, otisk dymníku na severovýchodní stěně, 2015, foto J. Kmošek. Hall on the first floor of the house, an imprint of the chimney hood on the north-east wall. Flur im ersten Stock des Hauses, Abdruck des Rauchschlotts an der nordöstlichen Wand.

jedno drážková krytina střechy, na jednotlivých taškách datovaná rokem 1936, je uložena na standardním laťování. Většina prvků krovu je spojována železnými hřeby.

Stavební vývoj roubeného domu

Nejstarší zprávy o usedlosti známe již z doby těsně před polovinou 16. století. Konstrukce roubeného domu jsou však mladší. Dendrochronologický průzkum ukázal, že stavba vznikla krátce po roce 1616.⁵¹ Stavebníkem tak musel být Hanuš Skokan, který usedlost čp. 97 držel mezi lety 1586 a 1627. Průzkum potvrdil také skutečnost, že se dům zachoval relativně intaktně ve své původní dispozici s vysokou světnicí, patrovou síní a komorovou částí, ve které byly v přízemí vetknuty chlévy. Do roku 1616 datované prvky byly zachyceny v obvodových stěnách světnice, jsou jimi také průběžné trámy komorové části a síně, příčné trámy vytyčující dispozici, součásti sedlových portálů vedoucích na pavlač a v přízemí a patře do komory. Shodnou dataci průzkum přiřadil i roubeným stěnám zakotveným ve sloupcích vytyčujících přízemní chlév.

Roubená stavba byla v dvorním průčelí vybavena nezachovanou pavlačí, nad kterou se vypínala vysoká sedlová střecha. Výška světnice dosahovala asi poloviny výšky patra, krov mohl být tedy průběžný, jako je tomu nyní. Objekt byl přístupný jediným sedlovým portálem, který se otevíral do síně, odkud vedly další sedlové vstupy s točnicovými dveřmi do vedlejších prostor. Do komor v přízemí a patře se vstupovalo jen z interiéru domu.

Obytný prostor byl kryt zachovaným povalovým stropem vneseným průvlakem. Pod ním místnost přetínaly dvě souběžné polenice, jejichž fragmenty byly odkryty ve stěnách. Roubení světnice bylo provedeno z trámů, které do interiéru směřovaly oblinou a v exteriéru byly hraněny. Původní úprava stěny zřejmě ponechávala viditelný rastr oblých trámů a hlínou byly vyplněny pouze spáry. Současná silná vrstva lepenice, která stěnu rovná do jedné linie, je mladší. O řešení původních okenních otvorů se lze jen dohadovat. Současná okna s ozdobným okosením v překladu náleží až přestavbě domu. Jejich konstrukce byly na několika místech dendrochronologicky datovány do roku 1835. Řešení tak souvisí s jedinou výraznější přestavbou domu, při které získala kuchyně zděné provedení.

22. Komora v patře domu, pohled k severozápadu, 2015, foto V. Říhová.
Chamber on the first floor of the house, view towards northwest. Kammer im ersten Stock des Hauses, Blick zum Südwesten.

Otázkou zůstává, jakým způsobem byl objekt uzavřen na jihovýchodě, neboť současná situace otevřeného prostoru v obou patrech o původním stavu nic nevypovídá. Starší fotografie a zaměření ze závěru 20. a počátku 21. století zachycují objekt ještě před znehodnocující úpravou, i tak však jde zčásti o již dodatečně upravenou situaci.⁵² Dokumentace ukazuje, že komora v patře byla uzavřena pečlivě sroubenou stěnou bez otvorů. Trámy chléva v přízemí komoru ve svém průběhu mírně přesahovaly. Je však evidentní, že byly do této podoby seříznuty, tedy že roubení dále nejspíše pokračovalo k jihovýchodu. Směrem do dvora byly takto zkrácené konstrukce kotveny v trámku, na druhé straně byla zhlaví trámů volná. Lze si představit, že roubený dům v této partii pokračoval dále k jihovýchodu. Tato část byla minimálně přízemní, spíše však konstrukce pokračovaly i v patře v napojení na roubenou zeď komory, podél které probíhala pavlač. Ta zpřístupňovala prostory patra stavby tvořící jihovýchodní partii usedlosti.

Kuchyně se v roubeném domě počátku 17. století nacházela ve stejné poloze, jako je tomu dnes. Její materiálové provedení bylo ale odlišné. Nad severozápadním rohem síně se rozpínal dřevohlinitý nebo roubený dymník, pod kterým byla podesta pro rozdělení ohně a ve stěně pak otvory, které směřovaly do kamen ve světnici. Dymník byl zakotven do stropního trámu síně. Pozůstatkem tohoto napojení je dlab, který vytyčuje jeho rozsah.

V patře se pak mírně kosý průběh dymníku otiskl do roubení obvodové stěny. Pro současné řešení zděné kuchyně byly vyřezány trámy v obvodových konstrukcích stavby a v příčné stěně mezi síní a světnicí. I toto provedení kuchyně je ještě dymníkové. Vstupní okraj zděného dymníku vynášel zděný segmentový pas otevírající niku kuchyně do síně. Poškozené otvory do topeniště ukazují, že ze síně byla obsluhována pec a kachlová kamna. Odkouření zajišťovaly tři drobné otvory. Otopné zařízení se ve světnici nedochovalo. Představu o jeho výšce a půdorysném rozvrhu si lze učinit ze zachovaných fragmentů základového a obvodového zdiva. O řešení kachlové části rovněž vypovídají fragmenty svrateckých kachlů nalezené na půdě domu. Úpravu kuchyně by bylo možné klást do první poloviny 19. století. Tuto stavební periodu datuje sloupková výměna při zdivu pece, do které byly zakotveny vyřezané trámy ve světnici. Dendrochronologická datace prvku k roku 1835 ukazuje, že stavební úpravy se nedotkly jen kuchyně, ale že během nich byla razantněji upravena i světnice. Byla vybavena novými okenními otvory s masivními zárubněmi s kosinami a asi i větším obdélným vstupem. Spolu s vestavbou kuchyně byl roubený dům nejspíše rozšířen i o pečlivě z opuky vyskládaný klenutý sklípek situovaný pod komorou. Přístup do prostoru zajistilo kamenné schodiště kryté poklopem v síní. Stavební úpravy proběhly pro Josefa Forbergera záhy potom, co získal usedlost do své držby.

Další stavební úpravy a změny využití objektu by bylo možné datovat při hlubší znalosti stavebního vývoje dalších staveb v areálu usedlosti. O těch však máme minimální zprávy. Přesně lze datovat jen výstavbu polygonální stodoly, která areál usedlosti čp. 97 doplnila na konci 17. století. Jistě nahradila starší stavbu stejného účelu, která mohla být součástí dispozice při roubeném domě. Po roce 1709 vyrostla podjezdná roubená sýpka v jihozápadním traktu. O zbylé zástavbě dvora nemáme žádné informace, lze ji však považovat za výrazně mladší, náležející až 19. a počátku 20. století. Dokumentována je prakticky jen situace odpovídající roku 1839, kdy areál zachytilo mapování stabilního katastru. Plán ukazuje čtyři mírně lichoběžná křídla usedlosti, provedená ze spalného materiálu. Východní trakt s roubeným domem je protažen až ke stodole stojící východně od domu, na kterou těsně navazuje. Výstavba částečně zděné budovy v severozápadním traktu a zděného obytného domu nastala až v následujících etapách. S novými obytnými objekty nejspíše zanikla funkce staré roubené stavby jako hlavního obytného prostoru. Mohl pak být po další dobu využíván jako výměnek. S úpravami jihovýchodního traktu, resp. stavbou nové obytné budovy a podstaje došlo nejspíše k zániku jihovýchodní části roubeného domu a pavlače. Tuto úpravu by bylo možné datovat do závěru 19. nebo počátku 20. století.

Nejmladší stavební periodu představuje současný krov stavby, podepřený při podélných stěnách domu dřevěnými kozami. Konstrukce se stopami druhotného užití materiálu byly provedeny na konci 30. let 20. století. Vybrané prvky, které zjevně nebyly užity v konstrukci druhotně, byly dendrochronologicky datovány do roku 1937.⁵³ Jednoduchý krov nebyl proveden s patřičnou pečlivostí, nebyl dostatečně ztužen

a v některých částech využil materiál, který bychom mohli označit spíše za odpadový. Před jeho vztyčením byly navíc odstraněny trámy obvodové konstrukce patra až na trám tvořící překlad portálů. Přinejmenším o jednu nebo dvě vrstvy trámů snížená stavba byla překryta velmi nízkou střešou s keramickou krytinou. Nejpozději v souvislosti se vztyčením nového krovu zmizel rovněž dymník, který by svým průběhem do krovu zasahoval. Poslední zásah se negativně podepsal nejen do podoby stavby, ale kvůli nedůslednému provedení konstrukce přispěl rovněž k její devastaci. Stavba v této době již nepochybně plnila podružný účel v rámci usedlosti, kde již fungovaly dva další plnohodnotné obytné objekty.

Nejnovější stavební změny měly jen utilitární charakter. Souvisely s novým poválečným využitím objektu jako chléva, kurníku, uhelny a skladiště. Stavbě

23. Detail zámku dveří výplně mezi komorou a síní v patře, 2015, foto Z. Křenková. Detail of the lock of the door panel between the chamber and the sitting room on the first floor. Detail des Schlosses vom Türblatt zwischen Kammer und Flur im ersten Stock.

24. Střepty tzv. svrateckých kachlů nalezené v prostoru síně v patře, 2015, foto J. Kmošek. Shards of so-called "Svratka" tiles found in the hall on the first floor. Scherben von sog. Swratkaer Kacheln, gefunden im Raum des Flurs im ersten Stock.

25. Římsový kachel nalezený v prostoru síně v patře, 2015, foto J. Kmošek. Mantelpiece tile found in area of the hall on the first floor. Gesimskachel, gefunden im Raum des Flurs im ersten Stock.

přinesly výhradně znehodnocující dodatky: přístavek kurníku, betonovou podlahu ve světnici a helnou vestavbu do chléva. Během posledních úprav zmizely části druhotně upravených konstrukcí, které uzavíraly objekt z jihovýchodu.

Stavební rozbor polygonální stodoly

Roubená polygonální stodola je situována ve svažitém terénu východně od usedlosti. Podélná osa stavby je směřována východo-západně, souběžně s cestou vedoucí od statku k polnostem. Ze severu stavbu kryje vzrostlý porost, za kterým navazuje hrana hřebtu klesající do údolí. Zbylé strany objektu kromě keřů cloní složené dřevo a skladovací prostory. Dvanáctiboká roubená stavba se samostatně konstrukčně řešenou sedlovou střechou je přístupná vraty ve středu jižní strany a dvířky na protější straně. Hambalkový krov vynáší vnitřní trámová stolice, roubená konstrukce

nízkých stěn tak není zatěžována vahou střechy. Krovová soustava je osazena na pozednici s námětky, které vedou na roubené stěny. Nad východním polygonem je situován bedněný štít bez valby vynášený vlastní stolicí vně objektu. Valbová střecha nad západním polygonem se nedochovala. Vnitřní prostor stodoly, předělený v celé ploše povalovým patrem, je trojdílný – ve středu umístěný mlat doplňují v polygonech se rozvíjející přístodůlky.

Roubené obvodové stěny stavby i vnitřní trámové stolice vynášející krov jsou založeny na kamenných základech. Terén stoupající k východu navíc vyrovnává nepravidelná opuková podezdívka, kterou jsou podloženy i vnitřní prahy stavby. Opukové kameny tvoří rovněž druhotné lože pro točnice vrat.

Roubená konstrukce stodoly je provedena z částečně hraněných smrkových trámů, které jsou propojeny přesnými rybinovými spoji zarovnanými s linií stěny, ve stycích polygonu navíc opatřenými zámkem. Tesařské spoje jsou fixovány bukovými kolíky. Mezery mezi trámy

26. Jižní průčelí stodoly, 2015, foto J. Kmošek. Southern facade of the barn. Südfassade der Scheune.

27. Západní polygon stodoly s destrukovanou částí krovu, 2015, foto J. Kmošek. Western polygon of the barn with a destroyed part of the roof truss. Westlicher polygonaler Abschluss der Scheune mit teilweise zerstörtem Dachstuhl.

jsou pobity floky. Vymazávka ze směsi hlíny a slámy se z části dochovala. Poslední řada trámů obvodových stěn je druhotná. Trámy o linii níže jsou totiž opatřeny zádlabý, do kterých byly usazeny konstrukce staršího krovu.

Příčně je stavba provázána prahy ohraničujícími mlat a přístodůlky a nesoucími střední pole stolice. Celistvě se dochoval pouze západní práh, východní byl v nedávné době uprostřed vyřezán. V místě prahů je srub provázán s konstrukcí trámové stolice, jejíž sloupy jsou do prahů zakotveny. Nad prahy v délce od srubu ke sloupům stolice jsou dále vetknuty krátké úseky roubených stěn, které stavbu rovněž příčně ztužují.

Prahy rozdělují vnitřní prostor na tři partie nacházející se v různých výškových úrovních. Jsou opatřeny zádlabý pro osazení bednění přepážky – oplotně. Fragmenty oplotně se v místě zachovaly. Plocha středního mlatu o síle 20 až 40 cm je složena z mnoha vrstev dusané hlíny s příměsí plev a jiných drobných rostlinných zbytků. Podlahy přístodůlků nejsou nijak upraveny, až na plochu několika metrů ve východním přístodůlku, kterou kryje mladší masivní dřevěná podlaha na polštářích.

Přístup do stodoly zajišťuje vůči obvodovým stěnám navýšený vjezd s dvoukřídlými točnicovými vraty z jihu. Svaková výplň je otočena ztužujícími trámkami ven, zatímco hladká bedněná strana směřuje do interiéru. Uzavření dveří je zajištěno kovovou petlicí. Na protilehlé straně se nachází pouze jednoduchá svaková vrátka. Trámkové příložky kotvící točnici dveří jsou přichyceny dřevěnými kolíky z vnějšku ke srubové konstrukci stavby. Uzavření

dveří z interiéru zajišťovalo kovové oko na dveřní výplni a stojce vstupního otvoru. Prvky vrat i dvířek jsou spojeny bukovými kolíky a kovanými hřeby.

Krov stavby vynáší vnitřní konstrukce tvořená masivními sloupy, jež nesou stolici tvořenou trámy kolem celého obvodu stavby. Prvky stolice jsou pečlivě začepovány, pásy jsou opatřeny rybinami doplněnými o segmentové náběhy. Na stolici je uložena pozednice a vazné trámy krovu. Celá konstrukce je pečlivě zavětrována zdvojenými pásy (a v linii mlatu provázána se srubem) a je doplněna o dva novodobé podpůrné sloupky. Řada trámů a sloupů je přerušena a vychýlena.

Stolice vynáší běžný hambalkový krov vyztužený diagonálními vzpěrami. Vazby jsou složeny z vazných trámů nesených pozednicí, na kterých leží krokve provázané hambalky. Krokve nesou stopy sekundárního použití. Jde o zbytky osazení hambalků, diagonálních vzpěr a stopy přibití latí. Východní štít nesený sloupy vně půdorysu má obdobnou konstrukci. Konstrukce krovu polygonální valby nad západním závěrem se nedochovala. V místě zůstalo zachováno jen torzo jediné nehraněné krokve. Z fragmentů lze usuzovat, že hlavní krokve valby vycházely z malého hambalku těsně pod hřeben a pomocné krokve byly napojeny na krajní krokve standardní vazby. Krov valby nekopíroval přesně geometrii polygonu, nýbrž byl segmentem kuželu. Tesařské spoje krovu jsou provedeny dřevěnými kolíky. Desky staršího bednění jsou přibity kovanými hřeby. Dodatečné vyztužování a mladší konstrukce jsou spojovány novodobým ocelovým spojovacím materiálem.

28. Severovýchodní nároží stodoly, 2015, foto J. Kmošek. North-east corner of the barn. Nordöstliche Ecke der Scheune.

Mezi pozednicemi a srubem jsou osazeny námětky s přesahem asi 30 cm za roubení. Krov je pobit novodobými latěmi a zakryt betonovými taškami. Krytina je z části vyspravena plechem. Na vazné trámy krovu jsou v celé ploše stodoly uloženy půlkuláče, které vytváří druhé podlaží.

Na severní straně roubení v prostoru mlatu nalézáme vpravo od dvířek dvakrát vyrytá data 1860. Levé je umístěno v rytém srdci. Trám nese navíc i označení římskými číslicemi VI. Obdobně jsou dále značeny i další části stolice a s nimi konstrukčně spojené prvky.

Stavební vývoj polygonální stodoly

Roubená stodola doplnila areál usedlosti čp. 97 v závěru 17. století. Jejím stavebníkem byl nepochybně tehdejší majitel statku Adam Kučera. Lze předpokládat, že stodola nahradila starší hospodářskou stavbu, která musela u objektu, doloženého již v 16. století, nutně fungovat. O podobě a poloze této starší stodoly nemáme však žádné zprávy.

Objekt v době výstavby tvořily nízké sroubené stěny na dvanáctibokém půdorysu a vysoká střecha krytá došky. Stodola nebyla průjezdná – obvyklá trojdielná dispozice byla přístupná vjezdovými vraty z jihu

a drobnými vrátky ze severu. Vrátko ústilo na úzkou plochu, za kterou pokračoval terénní zlom, který neumožňoval plnohodnotné využití severní strany ke komunikaci.

Nejstarší dendrochronologicky datované trámy stodoly pochází z přelomu let 1697 a 1698, na stavbě se však vyskytují i prvky mladší či prvky druhotně použité. Do závěru 90. let 17. století jsou datovány konstrukční prvky užití v krovu i trámy tvořící obvodové stěny stodoly. Přestože jsou hlavní články stavby datovány jednotně, prvky krovu nesou stopy po sekundárním užití. Vytyčeny jsou tak minimálně dvě zásadní stavební periody – doba výstavby objektu na konci 17. století (těsně po roce 1697) a vynesení nového krovu s využitím trámů z původní krovové konstrukce. Druhou stavební periodu by bylo možné datovat do druhé poloviny 19. století. Původní, nejspíše rovněž hambalkový krov byl v této fázi nahrazen krovem obdobné konstrukce, ale o nižším sklonu. Položen byl na novou pozednici, která byla usazena na trámovou vynášecí stolicí staré střechy. Obvodové stěny byly navíc navýšeny o jednu linii trámů, do které byly zakotveny námětky. Na trámech pod touto linií se totiž uplatňují zádlaбы, které odpovídají ještě krovu staršímu. Na východě nahradil valbové ukončení přímý štít nesený přidanou venkovní stolicí, který zvětšil úložnou

kapacitu krovu. Donedávna zachovaný krov nad západním přístodůlkem měl kuželovitý tvar respektující tvar perny. Důvodem, proč zde nebylo použito stejné řešení jako na západě, byl zřejmě přístavek, který k závěru stodoly na východě přiléhal a který nedovolil provést vnější stolicovou konstrukci. Šlo o jakýsi krček, který propojoval stodolu s hospodářskou částí usedlosti a roubeným domem. Zachycuje jej plán stabilního katastru z roku 1839, jeho fragmenty byly při stodole zachovány ještě v závěru 20. století. Pro novou konstrukci krovu byly využity nejen staré krokve, ale zřejmě i staré laťování pro doškovou střešní krytinu, které posloužilo jako podlaha patra stodoly. Adaptace stavby spojená s výměnou došků za šindel je nejspíše datována dvěma rytými letopočty 1860 v prostoru mlatu. Současná betonová krytina na nových řezaných latích stavbu uzavřela až v polovině 20. století. Pokryla sedlovou část střechy, šindele na východní valbě zůstaly zachovány pod asfaltovým pokryvem až do doby zhroucení konstrukce. Betonové tašky výrazně zatížily historickou konstrukci krovů a postupně přispěly k devastaci stavby.

Závěr

Polygonální stodola a roubený dům jsou klíčovými součástmi celku usedlosti čp. 97. Roubený dům představuje mimořádně hodnotný příklad lidového stavitelství z období před třicetiletou válkou. Hodnota stavby spočívá v autentickém zachování jádra domu včetně stavebních detailů (sedlové portálky s dveřmi točnicového typu), dendrochronologicky datovaných jednotně již do období po roce 1616. Stavební charakter vysoké světnice vytápěné z černé kuchyně v síni je navíc již pokročilý, typický spíše pro období po polovině 17. století. Výrazněji byl dům upraven jen v souvislosti se změnami otopného systému po roce 1835, kdy dřevohlinitý dymník nahradila zděná konstrukce. A ani negativní úpravy 20. století, při kterých byl dům snížen, zkrácen z jihovýchodu a přikryt nevhodným nízkým krovem, nesnížily cenu, kterou tato jinak celistvě zachovaná stavba má. Podobně lze hodnotit i objekt roubené polygonální stodoly. Stavební typ roubené stodoly s polygonálními perny byl rozšířen zejména v Čechách, ačkoli i z moravskoslezského

29. Vrata ve středu jižního průčelí stodoly, 2015, foto J. Kmošek. Gate in the middle of the southern facade of the barn. Tor inmitten der Südfassade von der polygonalen Scheune.

30. Roubení polygonu stodoly, pohled k severu, 2015, foto J. Kmošek. Timbering of the barn polygon, view towards north. Blockwände im polygonalen Abschluss der Scheune, Blick zum Norden.

31. Centrální prostor s mlatem, pohled k jihu, 2015, foto Z. Křenková. Central space with the threshing floor, view towards south. Der zentrale Raum mit der Tenne, Blick zum Süden.

32. Západní přístodůlek s destruovaným krovem, 2015, foto Z. Křenková. Western threshed straw storage with a destroyed roof truss. Westliche Banse mit zerstörtem Dachstuhl.

33. Detail tesařských spojů sloupku u severní stěny stodoly, 2015, foto J. Kmošek. Detail of carpentry joints of a post by the northern wall of the barn. Detail der gezimmerten Verbindungen von der Säule an der Nordwand der Scheune.

34. Rytá datace prvku v severní stěně stodoly, 2015, foto J. Kmošek. Engraved dating of an element in the northern wall of the barn. Eingeschnittene Jahreszahl eines Elements in der Nordwand der Scheune.

prostředí jsou známy mnohé příklady. Již v první polovině 19. století se omezoval výskyt polygonálních stodol jen na určité regiony a v porovnání s množstvím stodol na obdélném půdorysu jej lze považovat za spíše výjimečný jev.⁵⁴ Četné příklady polygonálních stodol jsou doloženy především z regionu Litomyšlska. Ještě skica stabilního katastru z roku 1839 jich v Čisté zachycuje více než padesát. Z dřívějšího počtu zůstalo v regionu zachováno jen minimum staveb. Typické siluety stodol začaly z obrazu české vesnice mizet již během 19. století a zejména v průběhu 20. století. K zániku stavebního typu přispěla celá řada okolností, především praktické důvody, související se změnami využívaných stavebních materiálů, dále nevhodné využití staveb a nakonec též nezáměr ze strany vlastníků i památkové péče. Důsledkem bylo odstranění staveb nebo jejich postupné chátrání a devastace. Roubená polygonální stodola v Čisté čp. 97 tak dnes představuje ojedinělý a cenný prvek i v regionu, který byl na tento stavební typ dříve výjimečně bohatý. Její hodnota netkví ale jen v zachování stavebního typu. Dendrochronologický průzkum jednoznačně datoval konstrukce stavby do závěru 17. století, takže patří k vůbec nejstarším stavebním památkám tohoto typu, které jsou v Čechách zachovány. Nejstarší polygonální stodoly jsou u nás známy právě až ze 17. století (např. stodola ve skanzenu v Kouřimi z roku 1648, stodola při čp. 41 v Trstěnici z let 1663 až 1664).

Přes vysokou hodnotu, jež byla odborné veřejnosti i orgánům státní památkové péče poměrně dlouho známá, byly oba sledované objekty ponechány bez

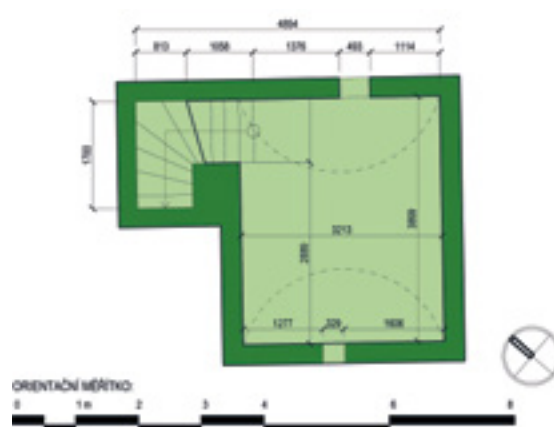
památkové ochrany. Desetiletí zůstaly bez údržby a nevhodné využití dovedlo stavby na pokraj definitivní devastace. U roubeného domu byla kritická situace zejména v oblasti narušeného zastřešení stavby. Hřeben se vlivem nedůsledného provedení konstrukce posunul vůči zbytku stavby o více než půl metru severozápadním směrem, provizorní zajištění pak bohužel vedlo k dalším deformacím, které se projeví na celém objektu. Konstrukce se tak ocitly mimo své původní polohy, byly deformovány, některé praskly. Roubení stavby na nestabilním základu bylo navíc silně napadeno dřevokazným hmyzem a dřevomorkou. Spodní dva obvodové trámy světnice byly zcela degradovány. Zbývající roubení se nacházelo vesměs také ve špatném stavu, znásobeném o vady částí jednotlivých trámů, způsobené lokálním zatékáním či nadměrným zatížením vlivem deformací celé

Legenda grafického vyhodnocení stavebního vývoje:

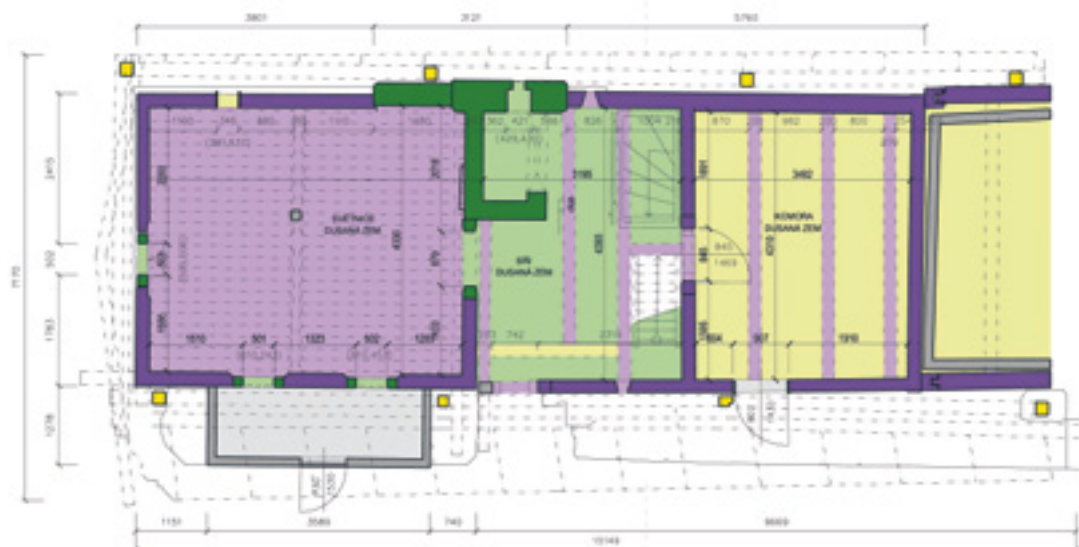
Legend of the graphical evaluation of the building development: Legende zur grafischen Darstellung der Bauentwicklung:

- Druhé desetiletí 17. století (po roce 1616).** 1610s (after 1616). Zweites Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts (nach 1616).
- Konec 90. let 17. století (po roce 1697).** late 1690s (after 1697). Ende der 1690er Jahre (nach 1697).
- 30. léta 19. století (po roce 1835).** 1830s (after 1835). 1830er Jahre (nach 1835).
- Druhá polovina 19. století.** Second half of the 19th century. Zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts.
- První polovina 20. století.** First half of the 20th century. Erste Hälfte des 20. Jahrhunderts.
- Druhá polovina 20. století.** Second half of the 20th century. Zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts.

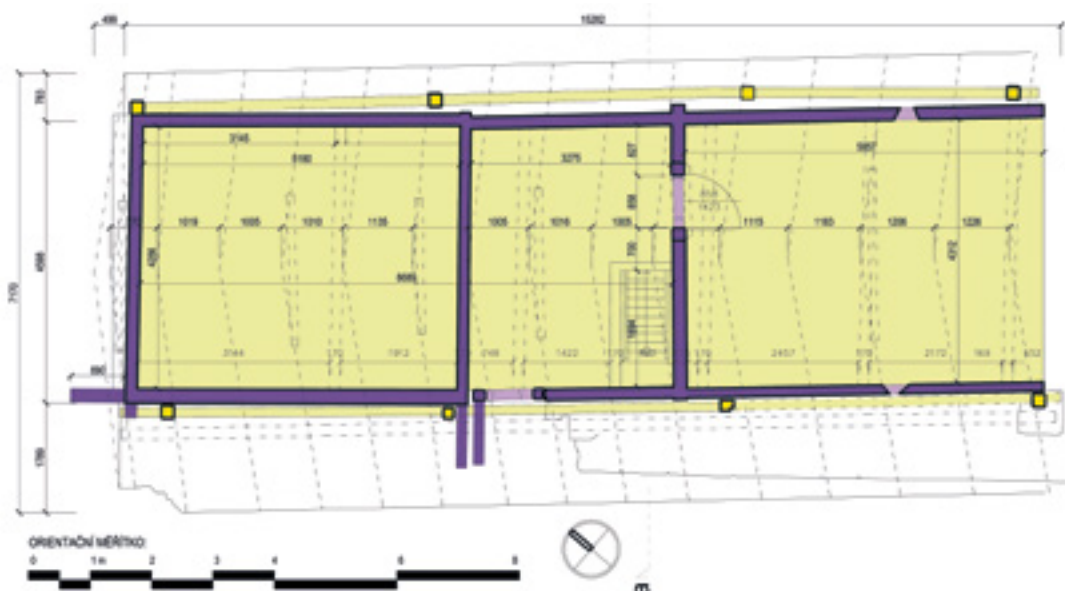
35. Roubený dům, grafické vyhodnocení stavebního vývoje, 1. PP, 2015, vypracovali Z. Křenková, V. Říhová, V. Kmošek. Timbered house, graphical evaluation of the building development, first underground floor. Blockhaus, grafische Darstellung der Bauentwicklung, Untergeschoss.

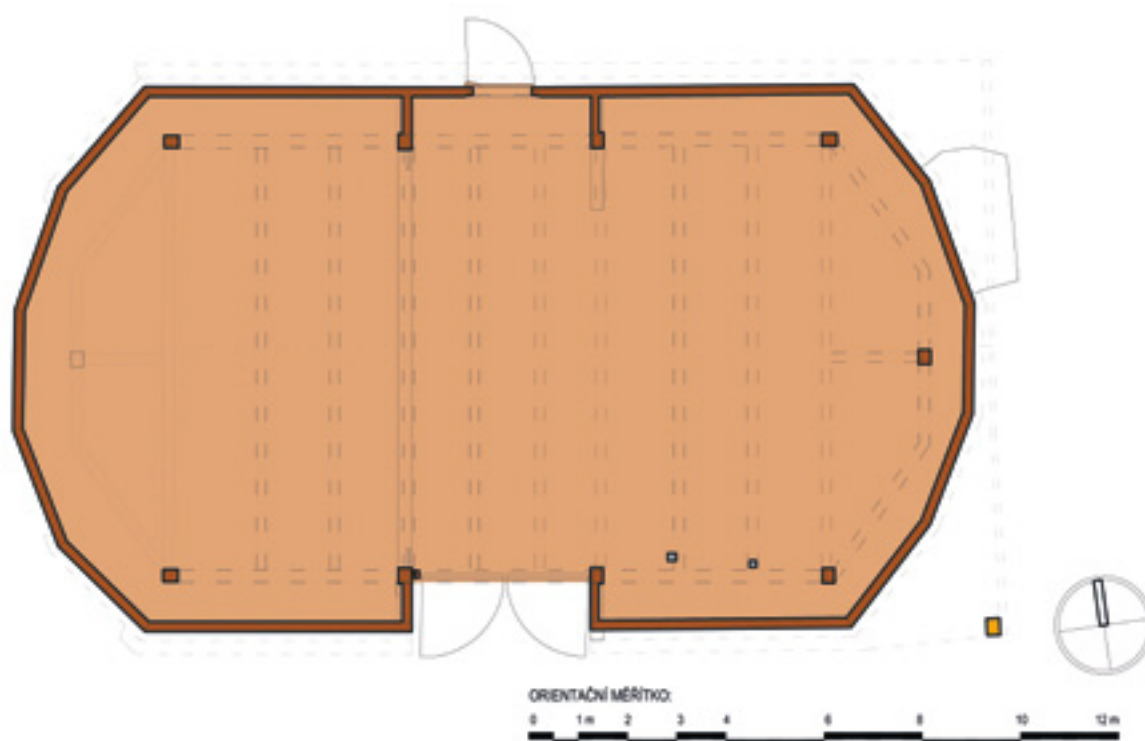

36. Roubený dům, grafické vyhodnocení stavebního vývoje, 1. NP, 2015, vypracovali Z. Křenková, V. Říhová, V. Kmošek. Timbered house, graphical evaluation of the building development, ground floor. Blockhaus, grafische Darstellung der Bauentwicklung, Erdgeschoss.

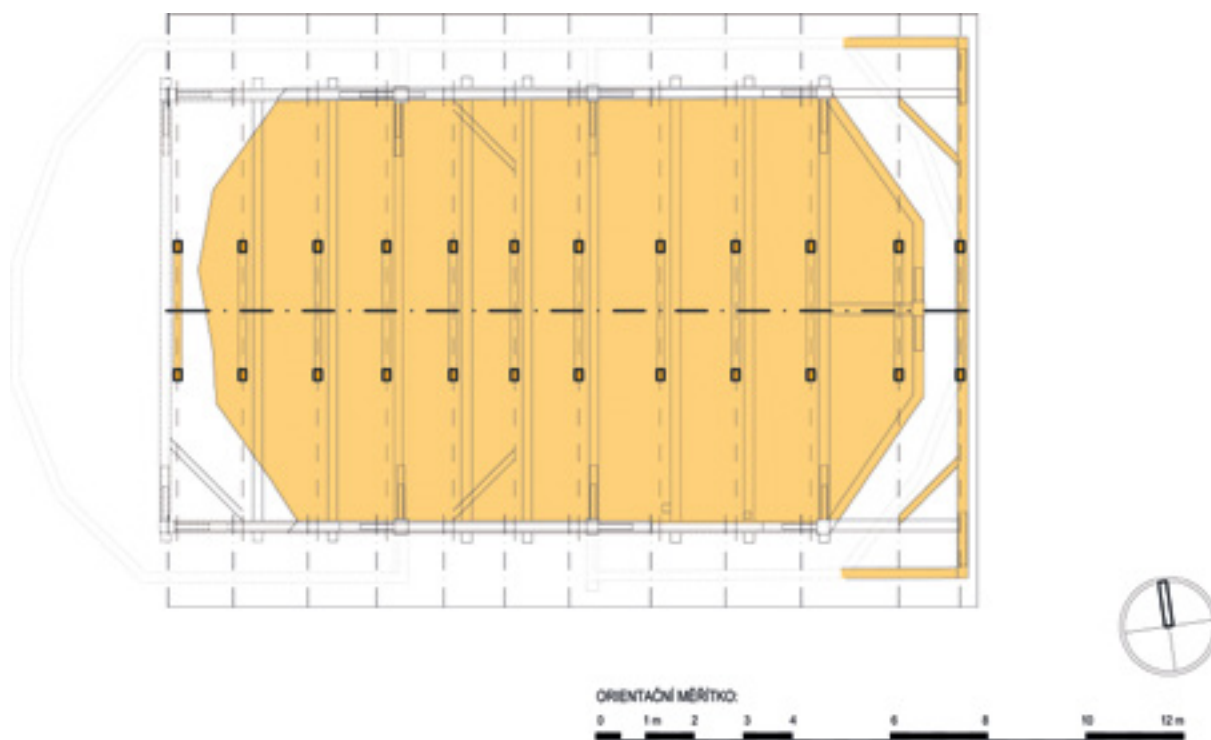
37. Roubený dům, grafické vyhodnocení stavebního vývoje, 2. NP, 2015, vypracovali Z. Křenková, V. Říhová, V. Kmošek. Timbered house, graphical evaluation of the building development, first floor. Blockhaus, grafische Darstellung der Bauentwicklung, 1. Obergeschoss.

38. Polygonální stodola, grafické vyhodnocení stavebního vývoje, 1. NP, 2015, vypracovali Z. Křenková, V. Říhová, V. Kmošek. Polygonal barn, graphical evaluation of the building development, ground floor. Polygonale Scheune, grafische Darstellung der Bauentwicklung, Erdgeschoss.

49. Polygonální stodola, grafické vyhodnocení stavebního vývoje, 2. NP, 2015, vypracovali Z. Křenková, V. Říhová, V. Kmošek. Polygonal barn, graphical evaluation of the building development, first floor. Polygonale Scheune, grafische Darstellung der Bauentwicklung, 1. Obergeschoss.

stavby. Zcela degradovány byly prvky povalového stropu, které ve své původní poloze držela jen hliněná omazávka z horní strany a podpírající průvlak. Podobně na tom byla i podlaha nad síní. Stropní trámy vynášející podlahy a zároveň pavlač byly ve většině případů narušeny nebo rozlomeny, takže je bylo v minulosti nutné nouzově podepřít.

Vážně poškozen byl krov stodoly, neúměrně zatížený betonovými taškami. Západní část střechy zcela chyběla. Zachovány zůstaly jen sloupy vynášející původně krov, které však byly mimo své původní polohy. Zbylé konstrukce zastřešení hrozily bezprostředním zřícením. Východní polygon měl v místech zatékání prolomen jeden z trámů, což způsobilo tvarovou deformaci celé stolice a krovu. Jednotlivé prvky krovu byly popraskané či vychýlené ze svých původních poloh. V místě chybějící střechy v západním polygonu bylo razantně poškozeno i roubení. Horní část konstrukce se nezachovala vůbec, první zachované trámy byly zcela zetlelé. Vzlínající vlhkost pak poškodila i konstrukce ve spodní části stavby. Roubení zbylých krytých částí bylo naopak vesměs v dobrém stavu, s vadami jednotlivých trámů, které vznikly v místech lokálního zatékání či nadměrným zatížením konstrukce vlivem deformace budovy. Dobře se zachovalo také základové opukové zdivo stavby a mlat. Dusaná hmota mlatu byla degradovaná zatékající vodou prakticky jen v severní části při dvířkách.

Objekty se ve špatném stavebnětechnickém stavu nacházely dlouhodobě, hrozilo jejich samovolné zřícení nebo demolice, ke které se aktuálně chystali majitelé. Obnova staveb na původním místě nebyla možná, na podzim roku 2015 bylo proto po důkladné dokumentaci přistoupeno k jejich transferu. Přestože lze považovat transfer za drastickou metodu záchrany památek, byl v tomto případě jedinou možnou cestou k záchraně hodnot, které stavby usedlosti v Čisté reprezentují.

Poznámky

- 1 BALÁŠ, Emanuel. Mnohoboké stodoly v indikačních skicách stabilního katastru. *Český lid*. 1964, 51, č. 1, s. 33–43.
- 2 SYROVÁ, Zuzana a SYROVÝ, Jiří. Od poslední (?) jizby k první (?) světnici (na Vysočině). Poznatky z průzkumu v okolí Litomyšle, Vysokého Mýta a Poličky v letech 1988–1990. In: ŠKABRADA, Jiří (ed.). *Vesnický dům v 16. a 17. století*. Praha: ČVUT, 1992, s. 111. „Z architektonického bohatství řady lánových vsí táhnoucích se od Litomyšle přes Benátky, Čistou, Trstěnici, Chmelík, Karle a Ostrý Kámen, které zde mohl ještě zastihnout Václav Mencl, zbývaly už jen pozůstatky, byť impozantní. V Čisté stála dosud u čp. 97 poslední z polygonálních stodol.“
- 3 Výzkum není odborné veřejnosti v celistvosti přístupný. Prezentace některých poznatků projektu je ke stažení na webu. SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří, ŠKABRADA, Jiří, EBEL, Martin a KYNCL, Josef. *Litomyšlsko – Vysokomýtsko – soupis stáva-*

jících architektonických a urbanistických hodnot, veškeré dokumentace a pramenů, prezentace formou GIS, projekt SOVAMM / MK ČR PK99Po4OPP35, 1999–2002 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: <http://sy-sy.synology.me/PDFs/LiVM/prezentace.pdf>

4 SYROVÁ, Zuzana a SYROVÝ, Jiří. Okna a dveře starých vesnických staveb na Vysočině. In: *Svorník 2. Okna a dveře*. Praha: Unicornis, 2004, s. 153–162.

5 Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze].

6 SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří, ŠKABRADA, Jiří, EBEL, Martin a KYNCL, Josef. *Litomyšlsko – Vysokomýtsko – soupis stávajících architektonických a urbanistických hodnot, veškeré dokumentace a pramenů, prezentace formou GIS*, projekt SOVAMM / MK ČR PK99Po4OPP35, 1999–2002. Dílčí výsledky SOVAMM publikuje na svých webových stránkách. *Přehled významných objektů* [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: http://sy-sy.synology.me/PDFs/LiVM/lv_vyber.pdf#pagemode=bookmarks&page=1

7 Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze].

8 Tamtéž, s. 8.

9 Kromě datace nejstarší části obvodových konstrukcí (1615/1616) se v novém vyhodnocení stavby od autorů předchozího stavebněhistorického průzkumu ve svých závěrech odlišujeme. Zpřesnění přineslo vyhodnocení dalších dendrochronologických sond a přehodnocení čtení detailů stavebního vývoje budovy in situ, resp. při rozebírání před transferem.

10 TLÁSKAL, Lubomír. *Zhotovení měřické dokumentace výměnku vesnické usedlosti v obci Čistá čp. 97 (Svitavy)* [rukopis diplomové práce]. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra Mapování a kartografie, 2005 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: http://lfgm.fsv.cvut.cz/~hodac/studenti/DP_Tlaskal

11 SYROVÁ, Zuzana a SYROVÝ, Jiří. Zpracování odborných GIS dat v podrobnostech zaměření jednotlivých objektů 1 : 200 – 1 : 25. *Zprávy památkové péče*, 2014, č. 5, s. 47–50 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: http://sy-sy.synology.me/PDFs/ZPP_05_2014_07.pdf#pagemode=bookmarks&page=1. Pod vedením Syrové vznikla také diplomová práce Petra Hladíka využívající některé výsledky dosavadní práce. HLADÍK, Petr. *Geodatové modelování pro účely stavebně-historických průzkumů objektů* [rukopis diplomové práce]. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2011 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: http://gis.zcu.cz/studium/ZaverecnePrace/2012/Hladik_Geodatove_modelovani_pro_ucely_stavebne-historickych_pruzkumu_objektu_DP.pdf

12 Například diplomová práce Petra Hladíka zprostředkovává zaznačení dřívě odebraných vzorků pro dendrochronologické datování v půdorysu budovy. Naopak dezinterpretací je ve stejné práci prezentované materiálové určení konstrukčních prvků na 3D modelu stavby. HLADÍK, Petr. *Geodatové modelování pro účely stavebně-historických průzkumů objektů* [rukopis diplomové práce]. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2011, s. 60, 77.

13 Anotace příspěvku: „*Inventarizačním a na něj navazující podrobnými průzkumy provedenými v rámci grantového projektu SOVAMM se podařilo podchytit i řadu dochovaných konstrukčních detailů a prvků vesnických staveb ze 16. a 17. století na Litomyšlsku a Vysokomýtsku. Soubor zárubní a výplní otvorů bohatý především na sedlové portály a točnicové dveře doplňují unikátně dochované okenní zárubně výměnku čp. 97 v Čisté u Litomyšle (dendrochronologicky datovaného 1616).*“ [cit. 12. 10. 2015]. Dostupné z: http://www.svornik.cz/?page_id=1596

14 SYROVÁ, Zuzana a SYROVÝ, Jiří. Okna a dveře starých vesnických staveb na Vysočině. In: *Svorník 2. Okna a dveře*. Praha: Unicornis, 2004, s. 153–162 [cit. 12. 10. 2015]. Dostupné z: http://sy-sy.synology.me/PDFs/Svornik/02-2004-153-162_.pdf

15 SVOBODA, Ladislav. *Koncepce péče o památkový fond v Pardubickém kraji, Kniha IV – okres Svitavy*, 2004, s. 291 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: <https://www.pardubickykraj.cz/dokumenty-pk-kultura-a-pamatkova-pece/32965>

16 Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze], s. 6.

17 Císařský otisk mapy stabilního katastru, Čistá, 1839 [cit. 15. 10. 2015]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=cio30-2

18 SEVERIN, Karel. Trstenickou stezkou cestou necestou. In: *Pomezí Čech a Moravy: sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy*. Litomyšl: Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2000, s. 353–388.

19 Státní okresní archiv (SOKA) Svitavy se sídlem v Litomyšli, PAKOSTA, Oldřich. *Archiv obce Čistá 1821–1937, Inventář*. Litomyšl 2002, s. 2.

20 SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, SMETÁČEK, Vladimír a RŮŽIČKA, Jindřich. *Farní úřad církve římskokatolické Čistá (1657–1945), Inventář*. Litomyšl, s. 1.

21 SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, TAUER, Herbert. *Lauterbach. Heimatbuch eines deutschen Dorfes in Schönhengsgau*. Düsseldorf 1992, s. 26 [strojopis]. Stejně jako v českém prostředí se název usedlosti tradoval většinou od 16. století. V Čechách se uvádí s příznačným „U“ (např. v sousední Trstěnici „U Vavrušků“), v německé jazykové oblasti bez předložky.

22 SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik, sign. KR 413, *Kriegs-Chronik*, f. 5r.

23 MERTA, David, *Čistá 97 podruhé* [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: http://www.archaiabno.org/home_cs/?acc=zapisnick&-blog_id=687&blog_date=2015-10-08

24 SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, TAUER, Herbert. *Lauterbach. Heimatbuch eines deutschen Dorfes in Schönhengsgau*. Düsseldorf 1992, s. 26 [strojopis]. Jako majitel je Viktorin Hazlar uveden také v rukopisné kronice, která čerpá údaje z urbáře z roku 1548. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik, sign. KR 498, p. 181–182.

25 Státní oblastní archiv (SOA) Zámorsk, Velkostatek Litomyšl, i. č. 17412, *Sírotčí knihy*, f. A1v.

26 SOA Zámorsk, Velkostatek Litomyšl, i. č. 17401, f. F 37.

Zbroj byla v této době běžnou součástí prodeje větších gruntů v Čisté, pro srovnání můžeme uvést, že ve stejné vesnici koupil v roce 1583 Petr Jírů od svého otce grunt a dostal přidání „včecku zbroj, přední, zadní kus, oboječek, peklhaub, meč a ručnici“, o rok dříve se u záznamu o prodeji domu Jakubovi Šupovi píše: „zbroj náleží k tomu gruntu přední a zadní kus, peklhaub a šavle“. Štefan Viktorina v roce 1583 vlastnil „zauplna včecko zbroj přední, zadní kus, peklhaub, voštěp, šavle“ a v téže době měl Adam Dvořák „zbroj přední a zadní kus, peklhaub, voboječek, meč a ručnici“, totéž vybavení o rok později najdeme při gruntu Matěje Niklů. V roce 1584 je u gruntu Daniela Staršího zmíněna zbroj, oštěp a šavle a v roce 1586 u Wenzla Weydolského „zbroj přední a zadní kus, oboječek, peklhaub, meč, cep železný“.

27 SOA Zámorsk, Velkostatek Litomyšl, i. č. 17403, f. 24r.

28 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 1, *Velkostatek Litomyšl, pozemková kniha č. 1*, fol. L14.

29 MATUŠÍKOVÁ, Lenka a PAZDROVÁ, Alena. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Chrudimsko*. Praha: Státní ústřední archiv, 2001, s. 555.

30 Opis údajů berní ruly pro Čistou viz SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik, sign. KR 498, s. 39. Údaje využity viz SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, TAUER, Herbert. *Zweiter Lauterbacher Heimatbuch*, (asi po roce 1996), s. 13 [strojopis]. Martin Ebel uvádí, že v berní rule není statek zmiňován. Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze], s. 6.

31 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 9, *Registra gruntovní*, f. 307r.

32 Opis údajů berní ruly pro Čistou viz SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik, sign. KR 498, s. 39; Údaje využity viz SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, TAUER, Herbert. *Zweiter Lauterbacher Heimatbuch*, (asi po roce 1996), s. 13 [strojopis].

33 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 9, *Registra gruntovní*, f. 307v. Sumu splácí stále Jiřík Skokan.

34 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 9, *Registra gruntovní*, f. 308r.

35 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 9, *Registra gruntovní*, f. 309r.

36 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 9, *Registra gruntovní*, f. 311r.

37 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 9, *Registra gruntovní*, f. 312v; SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 52, *Grund-Verschreibungs Buch vor das Dorf Lauterbach*, f. 135r.

38 Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze], s. 6.

39 SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, TAUER, Herbert. *Zweiter Lauterbacher Heimatbuch*, (asi po roce 1996), s. 13 [strojopis].

- 40 Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze], s. 6.
- 41 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 52, *Grund- Verschreibungs Buch vor das Dorf Lauterbach*, f. 136r.
- 42 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 52, *Grund- Verschreibungs Buch vor das Dorf Lauterbach*, f. 138r.
- 43 SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik, sign. KR 60, *Gedenkbuch der Lauterbacher Kirche*, s. 356.
- 44 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 52, *Grund- Verschreibungs Buch vor das Dorf Lauterbach*, f. 139. „Ausgeding macht dem Verkäufer ...herzustellenden Ausgedingstübel, ...ein Stückel Garten samt dem Bäumen, wie es die Vorfahrener genossen haben...“
- 45 Archiv SOVAMM, EBEL, Martin, ŠKABRADA, Jiří, SYROVÁ, Zuzana, SYROVÝ, Jiří a KYNCL, Josef. *Čistá čp. 97 (okres Svitavy) – výměnek vesnické usedlosti. Stavebně-historický průzkum*. Čistá, Brno, Praha 2002 [nepublikovaná pdf verze], s. 6.
- 46 SOkA Svitavy, Farní úřad Čistá, kn. 6, *Status animarum der Gemeinde Lauterbach von N. Noc. 1 bis 110 inclusive*, s. 200–201.
- 47 SOA Zámorsk, Pozemkové knihy okresního soudu Litomyšl, kn. 52, *Grund- Verschreibungs Buch vor das Dorf Lauterbach*, f. 168v.
- 48 SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, TAUER, Herbert. *Zweiter Lauterbacher Heimatbuch*, (asi po roce 1996), s. 13 [strojopis].
- 49 Zde se údaje ve jménu majitele – Heinrich (Johann) a narození jeho ženy 1881 (1884) rozcházejí s údaji v knize dušníků.
- 50 SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli TAUER, Herbert. *Lauterbach. Heimatbuch eines deutschen Dorfes in Schönhengsgau*. Düsseldorf 1992, s. 26 [strojopis].
- 51 Archiv ILKD, KYNCL, Tomáš. *Čistá čp. 97 – výměnek a polygonální stodola. Vyhodnocení dendrochronologického průzkumu konstrukcí*, 10. 7. 2015.
- 52 TLÁSKAL, Lubomír. *Zhotovení měřické dokumentace výměnku vesnické usedlosti v obci Čistá čp. 97 (Svitavy)* [rukopis diplomové práce]. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra Mapování a kartografie, 2005 [cit. 1. 10. 2015]. Dostupné z: http://lfgm.fsv.cvut.cz/~hodac/studenti/DP_Tlaskal
- 53 Archiv ILKD, KYNCL, Tomáš. *Čistá čp. 97 – výměnek a polygonální stodola. Vyhodnocení dendrochronologického průzkumu konstrukcí*, 10. 7. 2015.
- 54 BALÁŠ, Emanuel. Mnohoboké stodoly v indikačních skicích stabilního katastru. *Český lid*. 1964, 51, č. 1, s. 33–43.

Building-historical survey of a timbered house and of a polygonal barn of farmstead No. 97 in Čistá

Vladislava Říhová, University of Pardubice, Faculty of Restoration, Department of Humanities

Zuzana Křenková, University of Chemistry and Technology Prague, Faculty of Chemical Technology, Chemical Technology Institute of Cultural Heritage Restoration

Keywords: Čistá, building-historical survey, vernacular architecture, timbered house, polygonal barn, architecture before 1620

The farmstead No. 97 in Čistá near Litomyšl is not protected as an immovable cultural monument. However, it is a complex which has been known to researchers in the field of vernacular architecture for a longer time. The interest has been aroused by a uniquely preserved polygonal barn which represents one of the few preserved buildings of this kind in the region. Later research showed that one of the wings of the farmstead's enclosed yard, a timbered house, also remained relatively intact, apart from the barn. The house belongs to a vernacular architecture layer from the period before 1620.

The earliest information about the farmstead dates back before the first half of the 16th century. The constructions of the timbered house are later, however. A dendrochronological survey has shown that the building was erected shortly after 1616. The survey also confirmed that the monument had survived relatively intact in its original disposition with a high sitting room, a two-storey hall and a chamber part in which the cowsheds were embodied on the ground floor. Identically dated elements occurred in the external walls of the sitting room. These also include continuous beams of the chamber part and of the hall, transverse beams marking out the disposition and components of saddle portals leading to the courtyard balcony and to the chamber on the ground floor and first floor. The survey assigned identical dating also to the timbered walls anchored in the columns delimiting the ground-floor cowshed.

The timbered building characterized by an archaic one-section and basically three-part layout was equipped with a courtyard balcony in the yard facade, no longer existing today, above which a saddle roof was rising. The height of the sitting room reached about a half the height of the first floor, allowing the roof truss to be continuous. The building was accessible through a single saddle portal which opened into the hall, from which other saddle entrances with carriage bracket doors led into the adjoining rooms. The two-storey chambers on the ground and first floors were only accessible from the interior of the house.

The sitting room was covered by a well-preserved joist ceiling taken up by a supporting beam. The timbering of the space was made of beams that were rounded

towards the interior and squared towards the exterior. The original finish of the wall apparently kept the pattern of the rounded beams visible, only filling the gaps between them with clay. We can only speculate about the original solution of the window openings. The present windows with a decorative chamfering in the lintel have been dendrochronologically dated to 1835 in several places, which means that they are connected with the only major reconstruction of the house.

It is a question how the building was enclosed in the southeast since the current state of the open space on both floors does not say anything about the original layout. Most probably, the timbered house continued towards the southeast there. This part had at least the ground floor, but it is more likely that the constructions were connected also to the timbered wall of the chamber on the first floor, and the courtyard balcony that ran alongside it provided access to the upstairs rooms forming the south-eastern part of the farmstead.

In the early 17th century, the kitchen of the timbered house was located in the same position as it is today, in the north-west corner of the hall, but its material design was different. Above the corner there was a wooden-clay or timbered chimney hood under which there was a landing for setting the fire, while the wall contained openings leading to a stove in the sitting room. The chimney hood was anchored to the ceiling beam of the hall. The remainder of that connection is a hollow that is marking its extent. The slightly oblique shape of the hood is imprinted into the perimeter wall timbering on the first floor. In order to achieve today's layout of the brick kitchen, beams were cut out in the perimeter walls of the building and in the transverse wall between the hall and the sitting room. There was still a chimney hood in this version of the kitchen. The inlet edge of the brick chimney hood elevated a segment pass opening the kitchen niche into the hall. The preserved openings of the fire place show that the oven and the tiled stove were operated from the hall. Three tiny openings led the smoke away. No heating equipment has survived in the sitting room; an idea about its height and ground plan can be made from the fragments of the foundation and perimeter masonry. The reconstruction of the kitchen could be dated to the first

half of the 19th century. This construction period is dated by a column exchange near the brickwork of the stove, in which the shortened beams of the sitting room were anchored. Dendrochronological dating of the element to 1835 shows that the construction adjustments affected not only the kitchen area but included a significant reconstruction of the sitting room as well. It was equipped with new window openings with massive frames with chamfering and probably also with a larger rectangular entry. The in-building of the kitchen was probably accompanied by the addition of a marlstone vaulted cellar situated under the chamber.

The phasing of further construction adjustments and changes in the use of the building would only be possible with a deeper knowledge of the building development of other buildings within the farmstead premises. We have little information about it, however. Precise dating is possible only for the construction of the polygonal barn, which was added to the farmstead premises in the late 17th century. It certainly replaced an earlier building of the same purpose, which might have been part of the layout near the timbered house. A timbered granary with a passage underneath in the south-west section was built after 1709. We have no information about the rest of the buildings in the yard, but they can be considered much later, belonging to the 19th or early 20th centuries. Only the situation corresponding to 1839 is documented, as the premises were recorded by the stable Land Registry mapping. The plan shows four slightly trapezoidal wings of the farmstead made of flammable material. The eastern section with the timbered house is prolonged as far as to the barn standing east of the house, to which it is closely connected. The construction of a partially brick building in the north-west section and of a brick residential house took place only in the subsequent phases. The old timbered house probably ceased to function as the main residential space when the new residential buildings were built. Afterwards, it might have been used as a dwelling for retired former owners of the farmstead (*reservatum rusticum*). The adjustments of the south-east section – the construction of the new residential building and a sub-stable – were probably connected with the disappearance of the south-east part of the timbered house and the courtyard balcony. This adjustment might be dated to the late 19th or early 20th century.

The latest construction period is represented by the current roof truss of the building, supported by wooden wall brackets along the longitudinal walls of the house. The construction with traces of secondary use of material was carried out in the late 1930s. Selected elements that were evidently not used secondarily in the construction have been dendrochronologically dated to 1937. The beams of the perimeter construction of the first floor were removed prior to the erection of the truss, except for the beam that forms the lintel of the portals. The reduced construction was covered by a very low roof with ceramic roofing. The chimney hood also disappeared in

connection with the construction of the new truss at the latest, as its shape would interfere with it. At that time, the building undoubtedly played a secondary part within the framework of the farmstead, which possibly included two more fully-fledged residential buildings. The latest major intervention not only negatively affected the appearance of the building but also added to its destruction due to inconsistent implementation of the construction. The subsequent building changes, connected with the post-war use of the building as a cowshed and storehouse, were of a purely utilitarian character devaluing the house: the construction of a chicken coop, a concrete floor in the sitting room and a brick in-building in the cowshed.

The building development of the timbered barn can also be reconstructed using a dendrochronological survey, which dates the building to the late 17th century. At the time of its construction, the building consisted of low timbered walls of a twelve-sided ground plan and of a high roof covered with thatch. The barn was not passable for vehicles – the usual three-part disposition was accessible through an entrance gate from the south and a small gate from the north.

The earliest dated beams of the barn from the turn of 1697 and 1698 are located in the roof truss and among the beams comprising the perimeter walls of the building. Although the main parts of the building have unified dating, elements of the truss show traces of secondary use. This defines at least two fundamental construction periods: the time of the construction of the building in the late 1690s and the elevation of a new roof truss with the use of beams from the original truss construction. The latter construction period might be dated to the second half of the 19th century. The original truss, probably also of collar-beam type, was replaced by a truss of a similar construction, but lower inclination in this phase. It was laid on a new wall beam that was settled on the truss supporting column of the old roof. Moreover, the perimeter walls were raised by adding one line of beams in which the sprockets were anchored. In the east, the hipped ending was replaced by a direct gable carried by an added outside supporting column, which increased the storage capacity of the truss. The roof truss above the western threshed straw storage, preserved until recently, had a conical shape respecting the shape of the threshed straw storage. The adaptation of the building connected with the replacement of thatch by shingle is most probably dated by two dates 1860 engraved in the area of the threshing floor. The current concrete roofing on new sawn laths enclosed the building as recently as in the middle of the 20th century. It covered the saddle part of the roof; the shingles on the eastern hipped end remained in existence under the asphalt cover until the collapse of the construction.

The polygonal barn and the timbered house are the key parts of the complex of the farmstead No. 97. The value of the compound is based on the authentic

preservation of the core of the house including construction details dated uniformly already to a period after 1616. Moreover, the construction character of the high sitting room heated from a smoke kitchen is advanced, typical rather of the period after the middle of the 17th century. The house underwent major adjustments only in connection with the changes of the heating system after 1835. Even the negative adaptations carried out in the 20th century did not reduce the value of this otherwise compactly preserved building.

The building of the timbered polygonal barn can be assessed similarly. The construction type of a barn with polygonal threshed straw storages was widespread above all in Bohemia, although many examples are known also from Moravia and Silesia. The occurrence of polygonal barns was restricted only to certain regions by the first half of the 19th century, and it can be regarded as a rather exceptional phenomenon in comparison with the numerous barns of a rectangular ground plan. Numerous examples of polygonal barns are documented above all from the Litomyšl region. The 1839 stable Land Registry still registers more than fifty of them in Čistá.

The typical silhouettes of the barns started to disappear from Bohemian villages in the 19th century and above all in the course of the 20th century. The timbered polygonal barn No. 97 in Čistá thus represents a unique element today even in the region that was exceptionally rich in this construction type in the past. Its value does not consist only in the maintenance of the construction type, however. Proved dating of the construction to the late 17th century makes the building one of the earliest building monuments of this type preserved in Bohemia.

Despite the high value, which has been known to the professional public and the heritage preservation authorities for a long time, the buildings remained unmaintained for decades, and unsuitable use brought them to the verge of definitive destruction. As the renovation of the buildings in the original location was impossible, their transfer started in September 2015, following thorough documentation. Although a transfer can be regarded as a drastic method of salvage of monuments, in this case, it was the only possible way of preserving values which the farmstead in Čistá represents.

Baugeschichtliche Untersuchung des Blockhauses und der polygonalen Scheune vom Bauernhof Hs.-Nr. 97 in Čistá

Vladislava Říhová, Universität Pardubitz (Pardubice), Fakultät für Restaurierung, Lehrstuhl für Humanwissenschaften

Zuzana Křenková, Hochschule für Chemie und Technologie in Prag, Fakultät für chemische Technologie, Institut für chemische Technologie der Restaurierung von Denkmälern

Schlüsserlwörter: Čistá, baugeschichtliche Untersuchung, ländliche Architektur, Blockhaus, polygonale Scheune, Architektur aus der Zeit vor 1620

Der Bauernhof Hs.-Nr. 97 in Čistá nahe Litomyšl (Leitomischl) wird nicht als unbewegliches Kulturdenkmal geschützt, dennoch handelt es sich um ein Areal, das den Forschern auf dem Gebiet der bäuerlich-ländlichen Architektur schon seit längerer Zeit wohl bekannt ist. Dieses Interesse wurde durch einen einzigartig erhaltene polygonale Scheune hervorgerufen, welche eine von wenigen erhaltenen Bauten dieses Typus in der Region darstellte. Erst die spätere Untersuchung erwies, dass außer ihr noch ein sicher in der Zeit vor 1620 errichtetes Blockhaus als einer der Flügel des geschlossenen Vierseithofes in einer relativ intakten Form erhalten blieb.

Die ältesten Berichte über den Bauernhof stammen aus der Zeit knapp vor der Mitte des 16. Jahrhunderts. Die Konstruktionen des Blockhauses sind jedoch jünger. Die dendrochronologische Untersuchung erwies, dass der Bau kurz nach 1616 errichtet wurde. Die Untersuchung bestätigte darüber hinaus, dass das Objekt ziemlich intakt in seiner ursprünglichen Disposition erhalten ist, es besteht aus einer hohen Stube, einem einstöckigen Hausflur und einem Kammerteil, wo im Erdgeschoss die Stallungen unterbracht waren. Gleich datierte Elemente wurden auch in den Umfassungsmauern der Stube erfasst, das gilt außerdem für Ganzbalken des Kammerteils sowie des Hausflurs, die Disposition bestimmende Querbalken und Bestandteile der Schulterbogenportale, welche entweder die Laube oder die Kammer im Erdgeschoss sowie im ersten Stock erschließen. Die dendrochronologische Analyse entdeckte Balken mit dem gleichen Schlagdatum auch in den Blockwänden, die in den Säulchen des Stalls im Erdgeschoss verankert sind.

Das Blockhaus, charakterisiert durch seine archaische, einbündige und im Grunde dreiteilige Disposition, trug auf der Hofseite eine heute nicht mehr vorhandene Laube, über der sich ein Satteldach erhob. Die Stube war etwa halb so hoch wie der erste Stock, der Dachstuhl konnte also den ganzen Bau durchlaufen. Das Objekt war durch ein einziges Schulterbogenportal zugänglich, das zum Flur führte, von hier aus wurden die restlichen Zimmer durch Schulterbogenportale mit Wendeböhlentüren erschlossen. Die Kammern im Erdgeschoss waren nur vom Hausinneren zu erreichen.

Die Stube wurde mit einer heute noch erhaltenen Dübeldachdecke mit Unterzug versehen. Die Blockwände dieses Raumes wurden aus Balken errichtet, welche vom Inneren rund waren, von außen jedoch abgekantet wurden. Die Innenwand wurde ursprünglich wohl so belassen, dass ein Raster von Rundhölzern zu sehen war und nur die Fugen zwischen ihnen mit Lehm gefüllt wurden. Wie aber die Fensteröffnungen ursprünglich ausgesehen haben, kann man nur vermuten. Die heutigen Fenster mit schmuckhafter Abflachung des Oberriegels entstammen erst dem Hausumbau. Die Fensterkonstruktionen wurden mehrfach auf das Jahr 1835 datiert. Die Einrichtung der Fenster hängt also mit dem einzigen markanten Umbau des Blockhauses zusammen.

Es bleibt zu fragen, wie der Bau im Südosten abgeschlossen war, denn die heutige Lage, dass der Raum in beiden Geschossen offen bleibt, sagt nichts über den ursprünglichen Zustand aus. Das Blockhaus setzte wohl in dieser Partie weiter gegen Südosten fort. Dieser Teil bestand mindestens aus dem Erdgeschoss, eher wurden aber die Konstruktionen auch im ersten Stock weitergeführt, wo sie an die Blockwand der Kammer angebunden waren. Diese Wand trug auch eine Laube, welche den Zugang in die Räume im ersten Stock vom südöstlichen Teil des Gehöftes bot.

Die Küche befand sich im 17. Jahrhundert dort, wo man sie auch heute vorfinden kann – in der nordwestlichen Ecke des Flurs. Die war aber aus einem anderen Material gebaut. Über der Ecke erstreckte sich entweder ein Rauchschlot aus Holz und Lehm oder ein gezimmerter Rauchschlot, unter welchem sich ein Podest mit Feuerstelle befand, in der Wand befanden sich Öffnungen, welche in den Ofen in der Stube führten. Der Rauchschlot war in einem Deckenbalken befestigt. Ein Überbleibsel dieses Anschlusses ist ein Zapfenloch, welches die Ausmaße des Rauchschlotts anzeigt. Im ersten Stock fand der leicht schräge Verlauf des Rauchschlotts Entsprechung in der Blockbauweise der Außenwand. Während des Einbaus der zeitgenössischen Küche aus Mauerwerk wurden Balken in den Umfassungsmauern, wie auch in der Trennwand zwischen dem Flur und der Stube herausgeschnitten. Dennoch bedurfte auch diese Form von

Küche noch eines Rauchschröts. Die Eingangskante des gemauerten Rauchschröts wurde von einem gemauerten Segmentgurt getragen, durch welchen sich die Küchennische in den Flur öffnete. Die erhaltenen Mündungen zur Feuerstelle zeigen, dass vom Flur der Ofen, wie auch der Kachelofen bedient wurden. Der Rauch wurde durch drei kleine Öffnungen gefangen. Die Beheizungsanlage in der Stube ist nicht erhalten. Wie hoch sie war und wie ihr Grundriss aussah, kann man anhand der Fragmente vom Grund- und Umfassungsmauerwerk erschließen. Die Einrichtung der Küche konnte in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts erfolgen. Diese Bauphase ist durch einen Wechsel am Ofenmauerwerk datiert, in den die gekürzten Balken der Stube eingelassen wurden. Dieser senkrechte Balken mit dem Schlagdatum um 1835 zeigt, dass die Umbauten nicht nur die Küche betrafen, sondern dass gleichzeitig auch die Stube stark angepasst wurde. Sie wurde mit neuen Fensteröffnungen, versehen mit massiven Einfassungen mit Abschrägungen, und wohl mit einem größeren, länglichen Türeingang ausgestattet. Wohl zur Zeit der Kucheneinrichtung wurde das Haus um einen gewölbten, aus Plänen errichteten und unter der Kammer situerten Keller erweitert.

Weitere Umbauten und Wechsel im Nutzen des Objekts könnten verfolgt werden, wenn man über gründlichere Kenntnisse der Bauentwicklung von weiteren Bauten im Areal des Bauernhofes verfügte. Wir sind aber darüber nur wenig unterrichtet. Man kann lediglich den Bau der polygonalen Scheune genau datieren, welche das Areal des Bauernhofes im ausgehenden 17. Jahrhundert ergänzte. Sie scheint einen älteren Bau mit derselben Funktion ersetzt zu haben, welcher den Bestandteil der Anbauten zum Blockhaus bilden konnte. Nach 1709 wurde der Speicherbau mit Unterfahrt im südwestlichen Flügel errichtet. Wir sind über die restliche Bebauung der Hofstelle kaum informiert, sie scheint aber viel jünger zu sein, also etwa aus dem 19. oder vom Anfang des 20. Jahrhunderts. Dokumentiert ist praktisch nur die Situation zum Jahre 1839, als das Areal im Franziszeischen Kataster erfasst wurde. Auf dem Plan sind vier leicht trapezförmige Flügel des Bauernhofes zu sehen, die aus brennbarem Material ausgeführt waren. Der Ostflügel mit dem Blockhaus reicht bis zur Scheune, welche östlich vom Haus steht und mit welcher er unmittelbar benachbart ist. Der Ausbau des teilweise gemauerten Gebäudes im nordwestlichen Trakt und des gemauerten Wohnhauses erfolgte erst in nachfolgenden Etappen. Als die neuen Wohnobjekte errichtet wurden, verlor wohl das alte Blockhaus seine Funktion des Hauptwohnraumes. Es konnte dann als Ausgedinge genutzt werden. Mit den Umbauten des südöstlichen Traktes, bzw. der Erbauung des neuen Wohnbaus und des Schuppens, ging wohl der südöstliche Teil des Blockhauses und der Laube ein. Diese Baumaßnahme könnte in das ausgehende 19. Jahrhundert oder in die Anfangszeit des 20. Jahrhunderts gelegt werden.

Der derzeitige Dachstuhl, welcher auf den Traufseiten mit vorgesetztem Stützwerk abgestützt wird, verkörpert die jüngste Bauperiode. Die Konstruktionen mit Spuren von sekundären Materialergänzungen wurden Ende der 1930er Jahre ausgeführt. Ausgewählte Elemente, welche offenbar nicht nachträglich in die Konstruktion eingefügt worden waren, wurden dendrochronologisch auf das Jahr 1937 datiert. Bevor der Dachstuhl errichtet wurde, wurden alle Balken der Umfassungsmauern vom ersten Stock bis zum Türsturz abgetragen. Der gesenkte Bau erhielt ein sehr niedriges Dach mit Dachziegeln. Spätestens mit dem Ausbau des neuen Dachstuhls wurde auch der Rauchschröt abgeschafft, welcher bis in das Dachgestühl hineingriff. Der Bau diente zweifellos zu dieser Zeit nur einem nebensächlichen Zweck, denn im Bauernhof standen bereits wohl zwei vollwertige Wohnobjekte zur Verfügung. Der letzte größere Eingriff beeinflusste nicht nur negativ das Aussehen des Baus, sondern trug auch aufgrund inkonsequenter Ausführung der Konstruktion zu ihrer Vernichtung bei. Nachfolgende bauliche Anpassungen, welche mit dem Nutzen des Objekts in der Nachkriegszeit als Stall und Schuppen zusammenhingen, waren schon rein utilitären Charakters und versahen den Bau mit ausschließlich entwertenden Zugaben: dem Anbau eines Hühnerstalls, einem Betonfußboden in der Stube und einem Ziegeleinbau im Stall.

Auch die Bauentwicklung der polygonalen Scheune kann mittels dendrochronologischer Analyse festgelegt werden. Diese legt die Erbauung dieses Bauwerkes in das ausgehende 17. Jahrhundert. Nach der Errichtung bestand das Objekt aus niedrigen, in Blockbauweise gezimmerten Wänden auf einem zwölfseitigen Grundriss und einem hohen Strohdach. Die Scheune war nicht durchfahrbar – die gewöhnliche, dreiteilige Disposition war durch ein Einfahrtstor vom Süden und durch eine kleine Tür vom Norden aus zugänglich.

Die ältesten Balken mit dem Fälldatum von der Wende der Jahre 1697 und 1698 findet man sowohl im Dachstuhl, als auch unter den Balken in den Außenwänden vor. Obwohl die Hauptteile des Objekts einheitlich datiert sind, tragen die Balken im Dachstuhl Merkmale sekundären Gebrauchs. Somit sind mindestens zwei grundlegende Bauperioden gegeben – einerseits die Zeit des Erbauens des Objektes am Ende der 1690er Jahre, andererseits die Richtung des neuen Dachstuhls unter der Verwendung der Balken aus der ursprünglichen Dachstuhlkonstruktion. Die zweite Baustappe kann in die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts datiert werden. Das ursprüngliche Kiehlbalkendach wurde zu dieser Zeit durch einen Dachstuhl ähnlicher Konstruktion ersetzt, das Dachgefälle wurde aber niedriger. Die Dachstuhlkonstruktion wurde auf neuer Mauerschwellen errichtet, welche auf dem Tragwerk des alten Daches ruhte. Die Umfassungsmauern wurden ferner um eine Balkenschicht erhöht, in welcher Stich-

balken verankert wurden. Der Walmabschluss im Osten wurde durch einen geraden, vom zugefügten Außenstuhl getragenen Giebel ersetzt, wodurch die Lagerkapazität des Dachgestühls vergrößert wurde. Der bis vor kurzem noch erhaltene Dachstuhl über der westlichen Banse war kegelförmig und respektierte deren Form. Die mit dem Austausch des Strohdachs durch ein Schindeldach verbundene Adaptation des Baus ist wohl anhand der zwei im Raum der Dreschtrenne eingeschnittenen Jahreszahlen zeitlich in das Jahr 1860 einzuordnen. Der Bau wurde erst in der Mitte des 20. Jahrhunderts mit der gegenwärtigen Betondachhaut auf neuen gesägten Holzlatten versehen. Mit den Betonplatten wurde das Satteldach bedeckt, während die Schindeln auf dem östlichen Walmdach unter einer Asphaltschicht bis zum Einsturz der Konstruktion erhalten blieben.

Die polygonale Scheune und das Blockhaus gehören zu den Schlüsselbauten im Bauernhof Hs.-Nr. 97. Die Bedeutung des Objektes besteht im authentischen Erhaltungszustand des Hauskerns einschließlich Baude tails, welche alle bereits in die Zeit nach 1616 zu datieren sind. Die Bauform der hohen und aus der Rauchküche im Hausflur beheizbaren Stube ist aber schon fortgeschritten, eher für die Zeit nach Mitte des 17. Jahrhunderts typisch. Das Haus wurde lediglich nach 1835 umgebaut, als Änderungen am Heizsystem vorgenommen wurden. Sogar die negativen Anpassungen des Baus im 20. Jahrhundert minderten kaum den Wert, welchen dieser sonst im Ganzen gut erhaltene Bau besitzt.

Ähnlich soll auch die polygonale Scheune gewürdigt werden. Der Bautyp der Scheune mit polygonalen Bansen war insbesondere in Böhmen verbreitet, wenn auch viele Beispiele aus dem mährisch-schlesischen Raum bekannt

sind. Das Errichten von polygonalen Scheunen war bereits in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts für bestimmte Regionen typisch und im Vergleich mit den zahlreichen Scheunen auf einem rechteckigen Grundriss stellt es eher eine solitäre Erscheinung dar. Viele Beispiele der polygonalen Scheunen sind vor allem in der Region um Litomyšl belegt. Der Stabile Kataster erfasste zum Jahre 1839 in Čistá noch mehr als 50 dieser Scheunen. Die typischen Silhouetten dieser Bauten verschwanden aus dem Bild des böhmischen Dorfes seit dem 19. und insbesondere während des 20. Jahrhunderts. Die in Blockbauweise errichtete polygonale Scheune Hs.-Nr. 97 in Čistá verkörpert heute ein einzeln stehendes Element sogar in einer Region, welche früher an diesem Bautyp außerordentlich reich war. Ihr Wert besteht aber nicht nur darin, dass sie diesen Bautyp überliefert. Das Objekt wird durch die erwiesene Datierung auf das ausgehende 17. Jahrhundert zu den überhaupt ältesten, in Böhmen erhaltenen Bauwerken dieser Art.

Trotz dieser großen Bedeutung, welche sowohl der Fachöffentlichkeit, als auch den Organen der Denkmalpflege längst bekannt war, blieben die Objekte über Jahrzehnte ohne Instandhaltung. Ihre unpassende Ausnutzung führte fast zur deren völligen Vernichtung. Eine Erneuerung der Bauten auf dem ursprünglichen Erbauungsort war nicht möglich, weshalb sie im September 2015, nach deren gründlichen Bestandsaufnahme, transferiert wurden. Obwohl man die Transferierung für eine äußerst drastische Methode zur Erhaltung von Bauwerken halten kann, stellte sie in diesem Falle den einzigen möglichen Weg dar, wie die Werte gerettet werden können, welche der Bauernhof in Čistá repräsentiert.